

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

Ө.ЖӘНІБЕКОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК
ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

Алтынбеков Қ.С.

ЕЖЕЛГІ ДӘУІР ӘДЕБИЕТІ

бойынша өзіндік жұмыстар

Шымкент 2024

Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің
Ғылыми-әдістемелік кеңесінде бекітіліп, баспаға ұсынылған

Дайындаған Қ.Алтынбеков

«Ежелгі дәуір әдебиеті бойынша өзіндік жұмыстар».
Оқу-әдістемелік құрал. *Шымкент - 2024. - 72 бет.*

Пікір жазғандар:

Т.Омаров – ф.ғ.к., Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.

А. Мыңбаева – PhD доктор, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.

Н.Омаров – ф.ғ.к., М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті.

Бұл көмекші оқу-әдістемелік құрал жоғары оқу орындары филология факультетінің 6B01701 – «Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімін даярлау», 6B01704 – «Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімін даярлау» мамандығында оқитын және 6B2302 – «Филология білім беру бағдарламалары» бойынша білім алып жатқан студенттерге арналған.

Оқу-әдістемелік құрал қазақ әдебиеті тарихының ежелгі дәуірі курсы бойынша студенттердің өзіндік жұмыстарын жүргізу үшін және студенттердің осы курс бойынша сабақтарына дайындалу барысында тақырыптарды, ондағы мәселелерді игеруін жеңілдету мақсатында жазылған.

КІРІСПЕ

Жоғарғы оқу орындарының оқу жоспарларына сәйкес филология факультетінің 6B01701 – «Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімін даярлау», 6B01704 – «Қазақ тілінде оқытпайтын мекемелердегі қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімін даярлау» мамандығында оқитын студенттер «Қазақ әдебиеті тарихынаң ежелгі дәуірі» деп аталатын кезең бойынша өзіндік жұмыстарын жазады.

Бұл көмекші оқу құралдарында ұсынылып отырған өзіндік жұмыстардың тақырыптары мен оның орындалу тәртібі сол оқытылатын курс бойынша жасалынған оқу бағдарламасының негізінде, соған сәйкестендіріле жасалынды.

Әдебиеттану ғылымының бір саласы болып саналатын қазақ әдебиеті тарихы пәнінің халқымыздың өткен тарихындағы мәдениетін, рухани мұраларын, тұрмысын салт-дәстүрін, әдет-ғұрыптарын, сөз өнері – асыл мұраларын танып білуде алатын орны ерекше. Қазіргі кездегі түрлі ғылымдардың – тарих, этнография, археология, философия, лингвистика ғылымдарының жетістіктері мен жаңалықтары түркі халықтарына ортақ, олардың ежелгі дәуірлердегі мәдениетін, жазба мұраларының сырларын терең түсінуімізге игі әсерін тигізуде.

Еліміздің тәуелсіздік алуы халықтың шынайы тарихын, мәдениетін, әдебиетінің тарихын тереңдей танып, ғылыми тұрғыдан қайта жасауға мүмкіншілік туғызды. Сондықтан да келешек әдебиет маманы туған елінің, халқының көне дәуірлерден келе жатқан әдеби, рухани мұраларын, оның даму кезеңдеріндегі сыр-сипатын, ерекшеліктерін саналы түрде кең ауқымды игеруге тиіс.

Бұл оқу құралы студенттердің оқу, ізденіс ерекшеліктері мен білім алу тәсілдері ескеріле отырып жасалынды, яғни жаңа оқу жүйесінің енуіне байланысты лекция, семинар сабақтарының аз болып, уақыттарының мол үлесі өз бетінше ізденулеріне кететіндіктен, соған сәйкестендіріле жасалды.

Өзіндік жұмысының мақсаты – студент белгілі бір тақырыпты алғаннан кейін сол тақырыпты ашу, оның негізін, ерекшеліктерін түсіну үшін қандай ізденіс жасады, көркем шығарманы қаншалықты игерген, талдау жасай алған ба, қажетті әдебиеттерді, пікірлерді жазу барысында оларды орынды, ретімен пайдаланып, өзіндік ойын жазба түрде бере алған ба деген мәселерге бақылау жасау, соған бейімдеу, үйрету.

«Ежелгі дәуір әдебиеті» пәні бойынша жазылатын өзіндік жұмысы II курста жазылатындықтан студенттердің әдебиет саласындағы алғашқы ғылыми жазба еңбегі, тұңғыш жазба ізденістерінің бірі болып саналады. Шығармашылықпен өзінше ізденіп жүргізілген өзіндік жұмысының студенттің өз мамандығын игеруіне пайдалы жақтары көп. Өйткені студент өзіндік жұмысын жазу барысында белгілі тақырыпқа қатысты әдебиеттерді оқи отырып өз бетінше ізденеді, қажетті жерлерін пайдалануға дағдыланады, тәжірибе жинақтап, жүйелі ғылыми жұмыс істеуге қалыптаса бастайды.

Студент бақылау жұмысында тақырыбына байланысты әдебиеттерді, көркем шығарманы зерделей оқып, жазылған пікірлерді пайдалана отырып, ұғым түсінігін өз сөздерімен баяндап жазуы керек.

Өзіндік жұмысын орындауға кірісер алдында студент оқулықты, тақырыбына қатысты әдебиеттердің бірнешеуін, көркем шығарманы мұқият оқып шыққаны жөн. Оқыған кезде тақырыптың ерекшелігі мен талабына сай материалдардан үзінділер жаза отырып, оны белгілі бір жүйеге түсіріп, содан кейін жазба

жұмысының жоспарын жазуға кіріссе болады. Жұмыстың жоспарын оқытушының нақты жасап бергенінен гөрі студенттің өзі жасағаны тиімдірек, өйткені ол кезде оның ой еркіндігі сақталады және жоспар студенттің өзінің ойлауы мен ізденісінің жемісі болады. Сондықтан да жоспар жасауға жауапты, байыппен қараған жөн.

Өзіндік жұмыстың тақырыбы бір шығарма туралы болса, оның авторының өмірбаяны, жалпы шығармашылығы, қоғамдық қызметі, сол кездегі тарихи-әлеуметтік жағдайлар туралы ұзақ жазып кететін жайлар да кездесіп отырады. Бұл сияқты баяндаулардың кіріспеге қажеті жоқ, жұмыстың сапасын төмендетеді.

Студент өзіндік жұмысын жазар алдында тақырыпқа қатысты мәселелерді, яғни шығарма авторының шығармашылығын, ол туралы жазылған еңбектерді оқып шығып, ол жөнінде белгілі бір дәрежеде ұғым алуы керек. Жұмыстың тақырыбы белгілі бір көркем шығарма туралы болса, сол шығарма жазылған кездегі әдеби дәстүрдің ерекшелігін, тарихи-әлеуметтік жағдайдың қаламгер шығармашылығына әсерін біліп, шығарма өз алдына бөлек талданбай, осы жағдайлармен тығыз бірлікте қарастырылғаны тиімді болады.

Бұл оқу құралында әрбір тақырып бойынша қамтылуға тиісті негізгі мәселелер көрсетілген.

Өзіндік жұмысында тақырыпқа толық жауап жазылуы тиіс. Ескертетін жағдай - студент жұмысты жазғанда белгілі бір шығарманы мазмұндап, ежіктеп әңгімелеп бермей, талдау жасап, өзінше зерттеуі керек. Әдебиеттерде жазылған жайттарды көшіріп бере салу сияқты жағдайлар да кездесіп отырады, оның қажеті жоқ. Керек жерінде мәтіннен (текст), пікірлерден үзінділер келтіріп, оны тырнақшаға алып, олардың қай әдебиеттен алынғандығы, кімнің пікірі екендігі көрсетіліп отырылуы керек.

Тақырыпқа байланысты пікірлерді салыстырып, егер әртүрлі пікірлер болатын болса, соның қайсысына өзінің қосылатындығын немесе қосылмайтындығын білдіруіне болады. Ондай жағдайда студент өзі жақтайтын пікірді неге қолдайтынын дәлелдеп сендіруі керек. Құптамайтын пікірді неге құптамайтынын айтып, дәлелдер келтірсе де артық емес. Ойдың дәлелді, тұжырымды болып, жұмыстың түсінікті де көрікті тілмен жазылу оның сапалылығын арттырады.

Қорытынды бөлім жазба жұмысының тақырыбына сәйкес нақтылы, тұжырымды болғаны орынды, яғни студенттің өзі қарастырған тақырыбы жайында байқаған ойларын жинақтап, осы қорытынды бөлімінде айтуы керек.

Егер студенттің жазған өзіндік жұмысы оқытушы тарапынан талапқа сай емес деп табылса, ондай жағдайда студент көрсетілген ескертпелер негізінде жұмыс істеп, қателерін түзеп, жұмысты қайта жазады.

Өзіндік жұмысын жазуда оның техникалық жағына да назар аудару керек.

Олар мыналар:

1. Әдебиеттен алынған үзінді (цитата) қысқа, шағын болғаны дұрыс.
2. Үзінді грамматикалық ережеге сай жазылуы керек.
3. Үзінді келтірілген беттің аяғына немесе үзіндіден кейін жақша ішінде үзінді авторының аты-жөні мен кітабының немесе мақаласының аты, басылған жері мен уақыты, беті жазылуы тиіс. Егер үзінді журналдық мақаладан алынса, журналдың аты, шыққан жылы мен рет саны, газеттен болса, газеттің аты мен жылы, айы мен күні толық жазылуы керек. Интернеттен алынған болса, сайтқа сілтеме жасалынуы керек,
4. Тыныс белгілері, стилистикалық қателері жіберілмеу керек.
5. Жұмыстың беттері номерленуі керек.

6. Өзіндік жұмысы жазылған А4 пішіндегі қағазға жазылып орындалады. Сыртқы мұқабасына оқу орны мен факультеті, пән аты, жұмыстың тақырыбы, оқитын курсы, топ номері, студенттің аты-жөні жазылады. Жұмыстың бірінші бетіне оның тақырыбы мен жоспары жазылады.

7. Жұмыстың соңғы беттеріне пайдаланған әдебиеттер тізімі жазылады. Пайдаланған әдебиеттерді көрсеткенде еңбек авторының аты-жөні, кітаптың аты, басылған қаласы мен баспа орны, мезгіл жазылады. Көркем шығарманың мәтіні (текст) қай жылғы, қай кітаптан алынғаны да көрсетілуі керек.

Өзіндік жұмыс 10-15 беттің көлемінде жазылады.

Бұл көмекші оқу құралында әрбір тақырыптан кейін өзіндік жұмысында қамтылуға тиісті мәселелер көрсетілген. Студент бақылау жұмысын жазуда осы айтылғандарды басшылыққа ала отырып, сол мәселелерге жауап іздеу керек. Пайдаланатын әдебиеттер «Мәтін», «Негізгі әдебиеттер», «Қосымша әдебиеттер» деп бөлініп көрсетіліп берілген.

ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРДЫҢ ТАҚЫРЫПТАРЫ

1-тақырып. Қазақ әдебиеті тарихы пәнінің мақсаты мен міндеттері, өзіндік ерекшелігі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қазақ әдебиетінің тарихы – қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан, сан қырлы әрі бай рухани қазынасының бір саласы екендігі. Ол – әдебиеттану ғылымының құрамдас саласы. Әдеби шығарманың тууын, әдеби өмірдің дамуын, сан алуан әдеби бағыттар мен көріктеу құралдарының даму кезеңдерін, әдеби процеске ықпал еткен қаламгерлердің шығармаларын танытуды мақсат етеді.

Қазақ әдебиеті тарихы өте ерте дәуірлерден бастап, бүгінге дейін жасалған көркем әдебиет туындыларын қамтиды. Қазақ әдебиетінің биік, сан қырлы деңгейге жетуі – көптеген ғасырлардағы әдебиеттің жемісі.

Халықтың өткен тарихын танып білудегі ғылымның алатын орны. Қоғамдық ғылымдар ішінде әдебиеттану ғылымының ерекшелігі, мәні.

Әдебиеттану ғылымының негізгі, қосымша салалары (түрлері). Зерттеуде нысаны бір болғанымен олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар екендігі. Қазақ әдебиеті тарихының солардың ішіндегі негізгілерінің бірі болып саналатындығы. Әдебиет тарихы халық мәдениетімен, тарихымен тығыз байланысты, халықтың рухани өмірінің көрінісі екендігі.

Қазақ әдебиеті қазіргідей биік деңгейге сан ғасырлардағы ата-бабалар ойының жетістігі нәтижесінде қалыптасу, даму, өсу жолдарынан өтіп келеді. Әдебиет – өмір шындығының көркем бейнесі, көркем сөз өнері.

Әдебиет тарихы пәні әдебиетті зерттегенде халықтың тарихымен, саяси-әлеуметтік жағдайларымен, сол дәуірлердегі дүниетанымы, наным-сенімдері, салт-дәстүрлері, сол кездегі әдеби үрдіспеспен тығыз бірлікте алып қарастырады. Даму жолдарындағы өзгерістердің себептерін, өмір шындығын бейнелеудегі әдіс-тәсілдерін, жанрлық ізденістерді, бұлардың қалыптасу, даму жолдарын да көрсетеді.

Халықтың әдебиетті жасаушы өкілдері – сөз шеберлері, жазылған шығармалар – бұлардың қайсысы болса да әдебиет тарихынан өз орнын алуға тиіс. Бір халықтың әдебиеті өз алдына тұйық шеңберде болуы мүмкін емес. Көршілес, шектес жатқан елдердің әдебиетімен байланыста болады. Бұл құбылыс әр дәуір, кезеңдерде әр түрлі жағдайларда болуы мүмкін. Әдебиет ел мен елді, халықты таныстыратын, жақындастыратын өнердің түрі. Қазақ әдебиеті тарихы пәні осы үдерістердің барлығын да қарастырады.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2006.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

Өтен Г.Ж. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Шымкент, 2011.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы : Дәуір, 2018.

Пірәлиева Г.Ж. XX ғасырдағы қазақ әдебиеттануы (1920-2005). – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010.

Саид Э.У. Ориентализм. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

2-тақырып. Ежелгі дәуірлердегі түркі халықтарының тарихы

Қамтылуға тиісті мәселелер

Ежелгі дәуірлердегі негізі түркі халықтары болған мемлекеттер. Ежелгі Сақ мемлекеті, Үйсін, Қаңлы, Ғұн мемлекеттері, Түркі қағанаты, Түркеш қағанаты, Қарлұқ қағанаты, Оғыз мемлекеті, Қарахан мемлекеті, Алтын Орда мемлекеті туралы деректер.

Қазақ халқы – сол мемлекеттердің негізі болған түркі тектес халықтардың ұрпағы. Сақтар туралы деректердің жету жолы

Грек тарихшы Геродоттың «Тарих» атты кітабында, қытайлықтар Сыма-Цяньның «Жылнама», Бань-Гудің «Ханнама» атты кітаптарындағы деректер. Сақтар мекендеген жерлер.

Түркі қағанатының құрылуы, құрылымы.

Қазақстанның оңтүстік шығысында Қарлұқ қағандығының құрылуы.

X-XII ғғ. Қарахан мемлекетінің құрылуы. Оларға сол жердегі аса ірі қалалар – Шығыс Түркістандағы Қашқар, Жетісудағы Талас, Алатаудағы Баласағұн, Мауренахрдағы Самарқанд қарады. Астаналары.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, 2006., 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.
Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
Өтен Г.Ж. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Шымкент, 2011.

Қосымша әдебиеттер

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы.
– Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.
Әмірханов М.Б. Ежелгі және орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы [Электрондық ресурс]: Оқу құралы. – Алматы: NURPRESS, 2007.
Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз.
– Алматы : Дәуір, 2018.
Бораш Б.Т. Қазақ поэзиясындағы хандар тұлғасы. – Алматы 2012.
ГумилевЛ.Н. Көне түріктер. – Алматы: 1994.
Егізбаева М. Түркі әлемінің этнографиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. 2019.
Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.
Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
Қазақстан тарихы [Электрондық ресурс]: лекциялар курсы. – Алматы: NURPRESS, 2009.
Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.
Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.
Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.
Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы, 2012.
Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
Саид Э.У. Ориентализм. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

3-тақырып. Қазақ әдебиеті тарихының зерттелуі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қазақ әдебиеті тарихының зерттелуі көптеген белестерден өтті. Қазақ әдебиеті тарихының дәуір, кезеңдері. Оларды бөлуде, жүйелеуде зерттеуші ғалымдардың ұстанатын принциптері. Бұл саладағы белгілі ғалымдар Б.Кенжебаев, Н.Келімбетов, А.Қыраубаева, Х.Сүйіншәлиевтердің еңбектері. Олардың әдебиет тарихының қалыптасу, даму кезеңдерін қайта жүйелеудегі жаңалықтары.

Қазіргі кездегі қазақ әдебиеті тарихын қай дәуірлерден бастау керектігі жөнінде айтылып, жазылып жүрген ой-пікірлер. XIX ғасырдағы және одан кейінгі кездердегі қазақ әдебиетінің тарихы жөніндегі зерттеулер.

XX ғасыр басындағы, кеңес дәуіріндегі зерттелу ерекшелігі. А.Байтұрсынов, М.Ауезов, Қ.Жұмалиев, С.Мұқанов, Е.Ысмайлов, М.Мағауин, Ә.Қоңыратбаев, М.Жолдасбеков, Қ.Өмірәлиев, А.Қыраубаева, М. Мырзахметов, т.б. ғалымдардың әдебиет тарихын зерттеу мәселесіне қатысты еңбектері, ой-пікірлері. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі әдебиет тарихына қатысты, дәуірлерге бөлу, оларды қалай атау керектігі жөніндегі пікірлер.

Негізгі әдебиеттер

Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, 2006., 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы : Дәуір, 2018.

Гумилев Л.Н. Көне түріктер. – Алматы: 1994.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Еңсегенұлы Т. Әдебиетіміздің бастауы - "АВЕСТАДА" Монография. – Алматы: ҒЫЛЫМ, 1996.

Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Пірәлиева Г.Ж. XX ғасырдағы қазақ әдебиеттануы (1920-2005). – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010.

4-тақырып. Түркі халықтарының ежелгі дәуірлердегі мәдениеті мен әдебиеті

Қамтылуға тиісті мәселелер

Түркі халықтарының ежелгі дәуірлердегі тарихы туралы мәліметтер. Ертедегі сақтар, ғұндардың бірлестіктері. Солардан келе жатқан әдеби мұралар туралы

деректер. Олардың өмір сүру салты, яғни кейін түркі қағанатының құрамына кірген, бертінде түркі халықтарына ұйытқы болған бұрынғы тайпалардың мекені, тіршілігі, кәсіби өнері.

Түркі қағанаты дәуіріндегі түркі тайпаларының мәдениеті, шаруашылығы, кәсібі, тарихи әлеуметтік жағдайы. Олардың салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары, наным-сенімдері, жазуы, тілі.

Орхон-Енесей, Талас ескерткіштеріндегі жазба әдебиет үлгілері. Оларда фольклорлық жанрлардың кездесетіндігі.

Түркі халықтарының тектестігі және көне дәуірлердегі әдеби туындылардың ұйғыр, өзбек, татар, башқұрт, қарақалпақ, қазақ, қырғыз, әзірбайжан, түркімен, хакас, тува, алтай халықтарына ортақ екендігі. Бұл туралы белгілі түркітанушылардың пікірлірі, еңбектері. Қазақтың белгілі ғалымдарының бұл салада жазған зерттеу еңбектері.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, 2006.

Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Өтен Г.Ж. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Шымкент, 2011.

Қосымша әдебиеттер

Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: 2003.

Аманжолов. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы: 1996.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Байпақов К.М. Ежелгі және орта ғасырлардағы Отырар. – Алматы: Қазығұрт, 2007.

Гумилев Л.Н. Көне түріктер. – Алматы: 1994.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Егізбаева М. Түркі әлемінің этнографиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. 2019.

Еңсегенұлы Т. Көне түркі руна жазбасы. – Алматы, 2008.

Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Мәмбетов Ж.О. Әдебиеттің эстетикалық негіздері. Монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

5-тақырып. Ежелгі мифтер, біздің заманымызға дейінгі дәуірлердегі (ҮІІ – ІҮ ғғ.) сақ, ғұндарға қатысты аңыз-әңгімелер

Қамтылуға тиісті мәселелер

Миф, аңыз терминдері жөніндегі анықтамалармен танысып, мазмұнын біліп алу. Ежелгі сақ, ғұндарға қатысты мифтердің, аңыз-әңгімелердің б.з. жету жолы.

Шумер және түркі тайпалары фольклорындағы ұқсастық. Хаммурапи келтірген шумер эпосындағы Гильгамеш (топан су) сюжетінің көптеген елдерге ортақтығы.

Ең алғаш скиф-сақ тайпаларының мифологиясының Геродоттың жазып алуы. «Авеста» б.з.д. VI ғ. хатқа түскен. Ол жөніндегі пікірлер.

“Авеста” – Орта Азия, Кавказ, Үнді елдерін мекендеген халықтардың ауызша әдебитінің жинағы.

Б.з.д. VII ғ. өмір сүрген Афрасияптың өлімнен қашуының кейінгі дәуірлердегі сюжеттермен ұқсастығы (Қорқыттың өлімнен қашуы, «Қорқыт ата кітабыныңдағы» Темірұл туралы жырдағы батырдың өлімнен қашуы, “Шаһнамада” Яздигеритке жұлдызшылар оның ажалының судан болатынын айтуы сияқты құбылыстардың қазақ аңыздарында да кездесетіндігі. Мысалы: «Зергер мен Әзірейіл», т.б.)

Б.з.д. VII ғ. түркі мемлекетін ұйымдастырған Алып Ер Тұңға туралы аңыздар. Фирдоусидің «Шаһнамасында» Тұран патшасы болып суреттелуі. “Диуани лұғат ат-түрктегі” ол туралы жырлар.

Тұмар патшайым, Ширақ батыр, Зарина, Мөде батыр, Шу батыр, Ергенекөн туралы аңыз әңгімелердің ерекшеліктері.

«Қасиетті ағаш». Ағаш төтемінің шығуы.. Киелі ағаштарға жіп байлау - бақыт әкеледі, ауру сырқаудан қорғап, өмір жасын ұзартады деп түсінуі (Ертегілердегі Алып бәйтерек, т.б.)

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Ыбыраев Ш. Қазақтың мифтері мен мифтік аңыздары туралы. Кітапта Қазақтың мифтік әңгімелері. – Алматы: 2002.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

- Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том.
– Алматы: Өнер, 2008.
- Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
- Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 1-2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

- Қазақтың мифтік әңгімелері. – Алматы: 2002.
- Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.
- Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.
- Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1 . Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Қосымша әдебиеттер

- Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.
- Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
- Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1989.
- Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.
- Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.
- Еңсегенұлы Т. Әдебиетіміздің бастауы - "АВЕСТАДА" Монография. – Алматы: ҒЫЛЫМ, 1996.
- Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.
- Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.
- Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.
- Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.
- Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.
- Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.
- Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.
- Түрік халқының жұмбақтары. – Алматы, 2007.

6-тақырып. Орхон ескерткіштерінің зерттелуі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Орхон-Енесей ескерткіштері туралы түсінік. Бұл ескерткіштердің алғашқы табылуы мен сипатталып жазылуының кезеңі, оның құпиясын ашқан, яғни тұңғыш

рет оқып шығып, түркі халықтарының мәдени ескерткіштері екендігін дәлелдеген ғалымдар.

«Түркі» сөзінің этимологиясы туралы пікірлер.

Орхон ескерткіштерінің танымдық, әдеби мәні, көркемдік ерекшелігі туралы айтқан М.Әуезов, Ә.Марғұлан, т.б. ғалымдардың пікірлері. И.В.Стеблеваның Орхон ескерткіштерін әдеби тұрғыдан зерттеуге қосқан үлесі.

Орхон ескерткіштерінің жоғарғы оқу орындарының бағдарламасына енгізіліп, оқытылуына Б.Кенжебаевтың қосқан үлесі.

М.Жолдасбековтың осы ескерткіштерді әдеби тұрғыдан жан-жақты зерттеуі. Ш.Ыбраев, Қ.Өмірәлиев, Р.Бердібайдың, т.б. ғалымдардың еңбектері. Олардың бұл ескерткіштерге әр қырынан келіп, түркі халықтарына ортақ рухани мұра, мәдениет, әдебиет тарихынан алатын орны, мәні мен маңызы, жанрлық, көркемдік ерекшеліктері, ауыз әдебиетіне қатысы туралы айтқан ой-пікірлері.

Орхон жазбаларының фольклормен байланысының зерттелуі.

Орхон ескерткіштерін жазу, тілдік ерекшеліктері жағынан зерттеген ғалымдар. Олардың ішінде қазақ ғалымдарының еңбектері.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құр. Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Күлтегін. Тоныкөк. – Алматы: “Өлке”, 2001

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы: «Жазушы», 1990, 43-67-беттер.

Жолдасбеков М., Сарткожаұлы Қ. Орхон ескерткішінің толық Атласы. – Астана: Күлтегін, 2005.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Сарткожаұлы Қ. Орхон ескерткіштерінің Толық Атласы. Толықтырылған жаңа басылым. 3 томдық. – Алматы: Қазақ кітабы баспасы. 2023.

сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Қосымша әдебиеттер

Алтынбеков Қ.С. Орхон жазбалары және фольклор. (Элек. басылым). – Шымкент, 2013.

Алтынбеков Қ.С. Орхон жазбалары мен фольклордың арақатынасы. Монография. – Шымкент: «Әлем» баспасы, 2015.

Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: 2003.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Базылхан Н. Көне түркі бітіктастары мен ескерткіштері (Орхон, Енисей, Талас) //Қазақстан тарихы түркі тілді деректемелерде. II том. – Алматы: Дайк-пресс. 2005.

Бердібаев Р. Байқалдан Балқанға дейін. – Алматы: Қазақстан, 1996.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

ГумилевЛ.Н. Көне түріктер. – Алматы: 1994.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары

Еңсегенұлы Т. Көне түркі руна жазбасы. – Алматы, 2008.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Көне түркі жазуларының зерттелуі: бүгінгі мен болашағы. – Астана: «Ер-Дәулет», 2004.

Қазақ тарихындағы ұлы тұлғалар. Күлтегін (VI-VIII ғғ). – Алматы: Өнер, 2009.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

7-тақырып. Орхон ескерткіштерінің идеялық-көркемдік ерекшеліктері

Қамтылуға тиісті мәселелер

Әдебиеттің идеялық, көркемдік ерекшелігі туралы түсінік.

Орхон ескерткіштерінің жанры жөнінде айтылған пікірлердің әр түрлі болып келгендігі. Кейбір зерттеушілер Түркі қағанатының тарихы деп қарастырса, ендігі бір пікір айтушылар тобы әдеби көркем шығарма екендігін дәлелдейді. М.Әуезовтің пікірі. И.В.Стеблеваның Орхон ескерткіштерін көркем шығарма екендігін дәлелді пікірлермен ғылыми түрде жан-жақты негіздеуі.

Орхон ескерткіштерінің көркем шығармаға тән белгілері. Үндестік, ырғақ қайталаулары т.б. көркемдеу тәсілдері.

Образдар жүйесі. Ондағы мақал-мәтел, нақыл-өсиет сөздер, монологтар. Сол дәуірдегі әдеби дәстүрдің жырдың композициялық құрылысы жағынан да көрінетіндігі. Циклдардың ерекшелігі.

Жырлардағы негізгі идея. Қазақтың батырлық жырларына ұқсастығы, байланысы.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құр., Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2006.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Күлтегін. Тоныкөк. – Алматы: “Өлке”, 2001

Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы: «Жазушы», 1990, 43-67-беттер.

Сарткожаұлы Қ. Орхон ескерткіштерінің Толық Атласы. Толықтырылған жаңа басылым. 3 томдық. – Алматы: Қазақ кітабы баспасы. 2023.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Қосымша әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Алтынбеков Қ.С. Орхон жазбалары және фольклор. (Элек. басылым). – Шымкент, 2013.

Алтынбеков Қ.С. Орхон жазбалары мен фольклордың арақатынасы. Монография. – Шымкент: «Әлем» баспасы, 2015.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Базылхан Н. Көне түркі бітіктастары мен ескерткіштері (Орхон, Енисей, Талас) //Қазақстан тарихы түркі тілді деректемелерде. II том. – Алматы: Дайк-пресс. 2005.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Көне түркі жазуларының зерттелуі: бүгінгі мен болашағы. – Астана: «Ер-Дәулет», 2004.

Қазақ тарихындағы ұлы тұлғалар. Күлтегін (VI-VIII ғғ). – Алматы: Өнер, 2009.

Сарткожаұлы Қ. Орхон ескерткіштерінің Толық Атласы. Толықтырылған жаңа басылым. 3 томдық. – Алматы: Қазақ кітабы баспасы. 2023.

8-тақырып. **Тоныкөк жырының мазмұны, идеялық-көркемдік ерекшелігі, тілі**

Қамтылуға тиісті мәселелер

Тоныкөк ескерткішінің табылуы. Зерттелуі. Аударылуы. Жариялануы. Оқу бағдарламаларына енгізілуі.

Тоныкөктің өмірі мен шығармашылығы туралы деректер. Ол деректердің жырда берілу ерекшелігі.

Тоныкөк жырының идеялық мазмұны. Стили. Құрылысы. Көркемдік сипаты.

Тоныкөктің өз бейнесін – өз еңбегін, ақыл-кеңесін суреткерлікпен бейнелеудегі шеберлігі.

Тоныкөктің жырдағы бейнесі мен өзі туралы ойларының берілуінің қазақ жырауларымен ұқсастығы. Жырда ақылгөй қарт Тоныкөктің атынан айтылатын өсиет, нақыл сөздердің ерекшелігі.

Тоныкөк жырының Білге қаған, Күлтегін жырларымен ұқсастығы мен айырмашылығы, өзіндік ерекшелігі. Тілдік ерекшелігі жөніндегі қазақ ғалымдарының пікірлері.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құр., Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2006.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Күлтегін. Тоныкөк. – Алматы: “Өлке”, 2001

Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы: «Жазушы», 1990, 43-67-беттер.

Сартқожаұлы Қ. Орхон ескерткіштерінің Толық Атласы. Толықтырылған жаңа басылым. 3 томдық. – Алматы: Қазақ кітабы баспасы. 2023.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Қосымша әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Алтынбеков Қ.С. Орхон жазбалары мен фольклордың арақатынасы. Монография. – Шымкент: «Әлем» баспасы, 2015.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Базылхан Н. Көне түркі бітіктастары мен ескерткіштері (Орхон, Енисей, Талас) //Қазақстан тарихы түркі тілді деректемелерде. II том. – Алматы: Дайк-пресс. 2005.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Көне түркі жазуларының зерттелуі: бүгінгі мен болашағы. – Астана: «Ер-Дәулет», 2004.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 2-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Сарткожаұлы Қ. Орхон ескерткіштерінің Толық Атласы. Толықтырылған жаңа басылым. 3 томдық. – Алматы: Қазақ кітабы баспасы. 2023.

9-тақырып. «ОҒЫЗ ҚАҒАН» («ОҒЫЗНАМА») ЖЫРЫНДАҒЫ МИФОЛОГИЯ ЖӘНЕ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ БЕЙНЕЛЕНУІ

Қамтылуға тиісті мәселелер

Миф, мифология туралы түсінік.

Ежелгі дәуірдегі адамдардың табиғат, жаратылыс, қоршаған орта, өздерінің шығу тегі сияқты құбылыстар жөніндегі түсініктерінің «Оғыз қаған» жырында бейнеленуі.

Діни наным-сенімдеріне негіз болған түсініктер. Жырдың бірінші бөлімінде мұндай құбылыстардың молырақ көрінетіндігі: Оғыздың дүниеге келуі, өсіп ер жету ерекшелігі, үйленуі, көк бөріге қатысты оқиғалар, қиялдар. Бұлар жөнінде Оғыз туралы басқа да аңыздарда өзгешеліктерімен айтылуы. Ол жөнінде ғалымдардың пікірлері.

«Оғыз қағанның» түркі тайпаларының тарихи-әлеуметтік, шаруашылық, кәсібіне байланысты салт-дәстүрлерінен мағлұмат беретіндігі.

Түркі тілдес халықтардың тарихы мен ежелгі дәуірлердегі мәдениетін, тұрмысын, салт-дәстүрін танып білуде бұл әдеби ескерткіштің алатын орны.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

«Оғызнама», «Мұхабатнама». Аудар.: Ә.Дербісалин, М.Жармұхамедұлы, Ө.Күмісбаев. – Алматы: «Ғылым», 1986.

«Оғызнама». Аударған Қ.Өмірәлиев. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған. А.Қыраубаева. – Алматы: «Ана тілі», 1991, 58-76-беттер.

Әбілғазы. Түрік шежіресі. Ауд. Б.Әбілқасымов. – Алматы: «Ана тілі», 1992.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. А. Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 12-том. Әбілғазы. Түрік шежіресі. – Алматы: Таймас, 2011.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы. – Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Егізбаева М. Түркі әлемінің этнографиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. 2019.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

Өмірәлиев Қ. “Оғыз қаған” эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Ыбыраев Ш. Қазақтың мифтері мен мифтік аңыздары туралы. Кітапта Қазақтың мифтік әңгімелері. – Алматы: Ғылым, 2002.

Жолдасбеков М. Асыл арналар. Алматы, «Жазушы», 1990, 17-43,67-110 беттер.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. Алматы, «Ғылым», 1987, 111-121, 276-285- беттер.

Өмірәлиев Қ. VIII-XII ғасырлардағы көне түркі әдеби ескерткіштері. Алматы, «Мектеп», 1985, 104-127-беттер.

10-тақырып. «Оғыз қаған» жырының композициялық ерекшелігі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Бұл бақылау жұмысын жазғанда студент алдымен әдебиет теориясы саласында жазылған әдебиеттерден композиция деген терминнің мәнін, оның құрамына енетін сұрақтардың ерекшелігін біліп алған жөн.

«Оғыз қаған» жырының композициялық құрылысынан автордың өз дәуірінің әдеби дәстүрін берік ұстанып жазғандығының байқалатындығы.

«Күлтегін» жырымен идеялық тұрғыдан ғана емес, көркемдік, композициялық құрылысы жағынан да ұқсас болып келетіндігін анықтау.

Дастандағы оқиғалардың жүйеленіп, цикл-хикаялар түрінде айтылуы. Әрбір циклдың идеялық-көркемдік ерекшелігі. Ондағы оқиғалардың басталуы мен дамуы, аяқталуындағы ерекшелік.

Оқиғалардың қысқаша мазмұны.
Жырдағы негізгі идея.

Негізгі әдебиеттер

- Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.
Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.
Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

- «Оғызнама», «Мұхабатнама». Аудар.: Ә.Дербісалин, М.Жармұхамедұлы, Ө.Күмісбаев. – Алматы: «Ғылым», 1986.
«Оғызнама». Аударған Қ.Өмірәлиев. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған. А.Қыраубаева. – Алматы: «Ана тілі», 1991, 58-76-беттер.
Әбілғазы. Түрік шежіресі. Ауд. Б.Әбілқасымов. – Алматы: «Ана тілі», 1992.
Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. А. Қыраубаева. – Астана: 2015.
Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.
Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.
Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 12-том. Әбілғазы. Түрік шежіресі. – Алматы: Таймас, 2011.

Қосымша әдебиеттер

- Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.
Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.
Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
Өмірәлиев Қ. “Оғыз қаған” эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988.
Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.
Жолдасбеков М. Асыл арналар. Алматы, «Жазушы», 1990, 17-43,67-110 беттер.
Өмірәлиев Қ. VIII-XII ғасырлардағы көне түркі әдеби ескерткіштері. Алматы, «Мектеп», 1985, 104-127-беттер.
Күмісбаев Ә. «Оғыз қаған» «Жұлдыз», 1992, № 12.
Қасқабасов С. Қазақ мифі және әлемдік мифология «Жұлдыз», 1998, № 11.

11-тақырып. «Оғыз қаған» жырының көркемдік сипаты

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Оғыз қаған» жырының Орта Азия түркі халықтарының тілінде жазылғандығы. Олардың ішінде қайсысына жақынырақ екендігі жөнінде пікірлер.

Шығарманың поэзиялық немесе прозалық жанрада жазылғандығы.

Құрылысы мен сөздік құрамының ерекшелігі.

«Оғызнама» деп аталып қалыптасып кеткен атауының «Оғыз қаған» эпосы, жыры, «Оғыз қаған туралы аңыз» деп те аталуының себебі.

Бұл шығарманы тілдік және әдеби тұрғыдан Қ. Өмірәлиевтің зерттеудегі өзіндік ерекшелігі.

Шығарманың сюжеті, баяндау тәсілі жағынан қазақтың батырлық жырлары мен қиял-ғажайып ертегілеріне ұқсас болып келетіні.

Образ жасаудағы, көркемдеу тәсілдеріндегі сөздік қолданыс.

Сөз тіркестерінде поэзияға тән ішкі ырғақ, ұйқастың сақталып отыратындығы.

Араб және ұйғыр нұсқаларының бір-бірінен көркемдік, тілдік ерекшеліктері жағынан ұқсастықтары мен айырмашылықтарының себептері. Ол жөнінде ғалымдардың айтқан пікірлері.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

«Оғызнама», «Мұхабатнама». Аудар.: Ә.Дербісалин, М.Жармұхамедұлы, Ө.Күмісбаев. – Алматы: «Ғылым», 1986.

«Оғызнама». Аударған Қ.Өмірәлиев. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған. А.Қыраубаева. – Алматы: «Ана тілі», 1991, 58-76-беттер.

Әбілғазы. Түрік шежіресі. Ауд. Б.Әбілқасымов. – Алматы: «Ана тілі», 1992.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. А. Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1. Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 12-том. Әбілғазы. Түрік шежіресі. – Алматы: Таймас, 2011.

Қосымша әдебиеттер

- Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.
- Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
- Өмірәлиев Қ. “Оғыз қаған” эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988.
- Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.
- Жолдасбеков М. Асыл арналар. Алматы, «Жазушы», 1990, 17-43,67-110 беттер.
- Өмірәлиев Қ. VIII-XII ғасырлардағы көне түркі әдеби ескерткіштері. – Алматы: «Мектеп», 1985, 104-127-беттер.
- Күмісбаев Ә. «Оғыз қаған» «Жұлдыз», 1992, № 12.

12-тақырып. «Оғыз қаған» жырының зерттелуі

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Оғызнаманың» туған кезеңі. Хатқа түскенге дейінгі кезеңде халық арасында айтылып таралуы жөніндегі пікірлер. Қандай жазба нұсқалары бар екені. Олардың кімдердің жазбалары арқылы жеткендігі. «Оғызнаманың» ұйғыр әріпімен көшірілген нұсқасының араб әріпімен жазылған нұсқасынан ерекшеленетін тұстары. Шығарманың Европа және түркі халықтарының тіліне аударылуы мен зерттелуі. XIX ғасырдағы қазақ және шетел ғалымдарының еңбектері. Олардың пікірлері.

Қазіргі кезде қазақ ғылымында зерттелу жайы. М.Жолдасбеков, Н.Келімбетов., Қ.Өмірәлиев, Ә.Марғұлан, Х.Сүйіншәлиев, Ә.Қоңыратбаев, т.б. ғалымдардың осы шығарманы зерттеудегі еңбектерінің өзіндік ерекшеліктері. Халқымыздың мәдениеті тарихында алатын орны жөніндегі олардың ой-тұжырымдары.

«Оғызнаманың» қазіргі қазақ тіліне аударылу жайы.

Түркі халықтарының өткен тарихын, мәдениетін, тілін танып білуде маңызды рухани мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

- Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.
- Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.
- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
- Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
- Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

«Оғызнама», «Мұхабатнама». Аудар.: Ә.Дербісалин, М.Жармұхамедұлы, Ө.Күмісбаев. – Алматы: «Ғылым», 1986.

«Оғызнама». Аударған Қ.Өмірәлиев. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған. А.Қыраубаева. – Алматы: «Ана тілі», 1991, 58-76-беттер.

Әбілғазы. Түрік шежіресі. Ауд. Б.Әбілқасымов. – Алматы: «Ана тілі», 1992.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. А. Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1 . Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Қосымша әдебиеттер

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы. – Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы : Дәуір, 2018.

Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.

Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.

Егізбаева М. Түркі әлемінің этнографиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. 2019.

Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.

Жолдасбеков, М. Ұлы дала әдебиеті – Нұр-Сұлтан: Күлтегін, 2020.

Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің этникалық тарихы. (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

Өмірәлиев Қ. “Оғыз қаған” эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988.

Өмірәлиев Қ. YIII-XII ғғ. көне түркі әдеби ескерткіштері. – Алматы: 1985.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Бердібай Р. Түркі әдебиетіндегі ортақ сарындар. «Жұлдыз», 1993. № 8.

Күмісбаев Ә. «Оғыз қаған» «Жұлдыз», 1992, № 12.

13-тақырып. Қорқыт атаның өмірі мен шығармашылығы туралы аңыздар мен деректер

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қорқыт атаның өмір сүрген кезеңі. Сол кездегі түркі халықтарының, оның ішінде оғыз-қыпшақ тайпаларының тарихи-әлеуметтік жағдайы.

Қорқыттың өміріне, өнеріне, күйлеріне, жеке басының ерекшелігіне қатысты, сөз атасы, ақылгөй дана болғандығы, өлмес өмірді өнерден тапқаны жөнінде, т.б. аңыздар. Олардың мәні.

Қорқыт туралы аңыздардың кейін жинақталып жырға айналуы, яғни «Қорқыт ата кітабымен» аңыздардың сабақтастығы.

Қорқыт атаның көршілес түркі тектес халықтар арасында әр алуан әңгімеленетіндігі.

Қорқыттың мазары, ол туралы аңыздар мен Ә.Диваев жазған деректер. Өңделіп қайта тұрғызылған күмбездің ерекшелігі.

Қазіргі кезде Қорқыт атаның атымен аталатын тарихи мәдени, т.б. орындар. Қорқыт атаның өмірі мен ол туралы аңыздардың мәні туралы айтқан қазақ ғалымдарының пікірлері.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Мәтін

«Қорқыт ата кітабы» Аудар.,: Қоңыратбаев Ә., Байділдаев М. – Алматы: «Жазушы», 1986.

«Қорқыт ата кітабы» Аударған: Ысқақов Б. – Алматы, «Жазушы», 1994.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас., Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Әдеби жәдігерліктер. Жиырма томдық. 1-т: Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер. – Алматы: Таймас баспа үйі, 2007.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. – Ұлы дала жауһарлары сериясы. Т. 1 . Исламға дейінгі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: Evo Press, 2019.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы : Дәуір, 2018.

Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.

Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.

Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Қазақтың мифтік әңгімелері. Құраст.: Ыбыраев Ш., Әуесбаева П. – Алматы: Ғылым, 2002.

Әуезов М. «Қорқыт». Кітапта: Ертегілер I том. – Алматы: «Жазушы», 1988, 42-45, 53-55-беттер.

Ыбраев Ш. Тәңірлік дін өкілі - Қорқыт ата. «Түркістан» газеті, 3-9 наурыз, 1999.

Қоңыратбаев Т. Ертедегі ескерткіштер. – Алматы: «Өнер», 1996, 144-148-бб.

Қасқабасов С. Елзерде // Ажалмен айқасқан адам. Қорқыт туралы аңыздың көне мифологиялық семантикасы. 268-288-беттер. – Алматы: Жібек жолы, 2008.

14-тақырып. «Қорқыт ата кітабының» зерттелуі мен аударылуы

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Қорқыт ата кітабының» хатқа қай кезде, қай жерде түскендігі айтылумен бірге оның ең көне нұсқаларының жету, сақталу жайы сөз болуы тиіс.

Дрезден нұсқасы мен Ватикан нұсқасының атаулары мен құрылыстарының ерекшеліктері.

Дрезден нұсқасын шетел тілдеріне аударған ғалымдар. Олардың аударуындағы өзіндік ерекшеліктері.

Кітаптың идеялық-көркемдік ерекшеліктері туралы олардың пікірлері. Ватикан нұсқасының аударылуы, зерттелуі. Бұл нұсқаларды түрік, әзірбайжан, т.б. шетел ғалымдарының зерттеуі.

Қазақ әдебиеттану ғылымында «Қорқыт ата кітабының» зерттелуі. М.Әуезов, Ә.Марғұландардың ол жөнінде айтқан пікірлері.

Ә.Қоңыратбаев, М.Байділдаев, Б.Ысқақов, Ш.Ыбыраевтардың «Қорқыт ата кітабын» зерттеу және аудару саласындағы еңбектері.

Кітаптағы кейбір жырлардың қазақ фольклорына қатыстылығы. Оқиғалардың, ондағы жер-су атауларының қазақ жеріне байланысы, тілдік ерекшеліктері, қазақ фольклорымен байланысы жөнінде қазақ ғалымдарының пікірлері.

«Қорқыт ата кітабының» қазақтың рухани мәдениетінде, әдебиетінде алатын орны.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

«Қорқыт ата кітабы» Аудар.,: Қоңыратбаев Ә., Байділдаев М. – Алматы: «Жазушы», 1986.

«Қорқыт ата кітабы» Аударған: Ысқақов Б. – Алматы, «Жазушы», 1994.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас., Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Әдеби жәдігерліктер. Жиырма томдық. 1-т: Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер. – Алматы: Таймас баспа үйі, 2007.

Қосымша әдебиеттер

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы : Дәуір, 2018.

Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.

Диваев Ә. Тарту. – Алматы, «Ана тілі», 1992, 197-200 беттер.

Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: «Санат», 1992.

Едіге Тұрсын. Қорқыт ата туралы аңыз. «Жұлдыз», 1996, № 1.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Қазақтың мифтік әңгімелері. Құраст.: Ыбыраев Ш., Әуесбаева П. – Алматы: Ғылым, 2002.

Әуезов М. «Қорқыт». Кітапта: Ертегілер I том. – Алматы: «Жазушы», 1988, 42-45, 53-55-беттер.

Ыбраев Ш. Тәңірлік дін өкілі - Қорқыт ата. «Түркістан» газеті, 3-9 наурыз, 1999.

Қоңыратбаев Т. Ертедегі ескерткіштер. – Алматы: «Өнер», 1996, 144-148-бб.

Қасқабасов С. Елзерде // Ажалмен айқасқан адам. Қорқыт туралы аңыздың көне мифологиялық семантикасы. 268-288-беттер. – Алматы: Жібек жолы, 2008.

15-тақырып. Әбу Насыр әл-Фараби – ұлы ғалым

Қамтылуға тиісті мәселелер

Абу Насыр әл-Фарабидің білім алу, ғылымды игеру жолы.

Ғылымның әр түрлі салаларын, әр түрлі халықтардың мәдениеті мен ғылымын білуге негіз болған көп тілді біліп, терең игеруінің маңызы. Еңбектерінің қай тілде жазылғандығы. Ол тілдерде жазылуының себебі.

Әл-Фараби өмір сүрген дәуірдегі мәдениет пен ғылымның даму сипаты. Шығыс ренессансы мен Фараби шығармашылығының байланысы.

Ол зерттеген ғылым салалары. Еңбектерінің жалпы саны жөніндегі пікірлер.

Әл-Фарабидің «Шығыс Аристотелі», «Екінші ұстаз» аталуының себебі неде? Оны философ ретінде танытқан еңбектері. Қоғамдық әлеуметтік және этникалық көқарастарын танытатын шығармаларының ерекшелігі мен мәні. Оларда көрінетін гуманистік идеялар.

Әл-Фарабидің музыкаға, медицинаға қатысы. Бұл саладағы еңбектері.

Тіл білімі, әдебиет теориясына қатысты еңбектері.

Әл-Фараби еңбектерінің әлем мәдениетінің, ғылымның дамуына тигізген әсері. Ұлы ғалым еңбектерінің қазақ, дүниежүзі ғылымында алатын орны.

Қазақ әдебиеті өкілдерінің, ақындарының шығармашылығында әл-Фараби көқарастарының сабақтастық, жалғастық табуы. Бұл жөніндегі пікірлер мен зерттеулер.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Әбу Насыр әл-Фарабидің ақыл-ой пікірлері мен нақыл сөздері: жинақ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әл-Фараби. Музыка мен поэзия туралы трактаттар: монография. ҚР ҒА, Философия ин-ты. — Алма-Ата: Ғылым, 1992.

Әл-Фараби. Әлеуметтік-эстетикалық трактаттар. Алматы, «Ғылым», 1975.

Әл-Фараби Философиялық трактаттары. Павлодар: ҒӨФ «ЭКО», 2003.

Әл-Фараби. Логикалық трактаттар. – Алматы: «Ғылым», 1975.

Әбунасыр әл-Фараби. Трактат және өлеңдер. Аударған А. Нысаналин. – Алматы, «Жазушы», 1974.

Әл-Фараби Таңдамалы трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009.

Әбунасыр әл-Фараби. Өлең өнерінің қағидалары туралы трактат. Өлеңдер. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева, – Алматы: Ана тілі, 1991. 77-85-беттер.

Әл-Фараби. Дін туралы трактат. – Алматы, 1975.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Әбу Насыр әл-Фараби. Бақытқа жету жайында: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әбу Насыр әл-Фараби. Ғылымдардың жіктелуі туралы: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әл-Фараби дәуірі және өркениеттер диалогы: өмір және философиялық мұра туралы көзқарастар. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әлімжанов Ә. Ұстаздың оралуы. Тарихи роман. – Алматы, Жазушы, 1979.

Жарықбаев Қ. Әл-Фараби (библиографиялық көрсеткіш). – Алматы: Ғылым, 1977, 7-бет.

Машанов Ақжан. Әл-Фараби және Абай. жалпы ред. басқ. Ж.Дәдебаев. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Дербісәлі Әбсаттар қажы. Әбу Насыр әл-Фараби – Ұлы даланың дара тұлғасы: жинақ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Алтаев, Жақыпбек. Әл-Фараби – Шығыстың ұлы ойшылы: монография. Әл-Фараби ат. ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2018.

Фарабитану: оқу құралы; жалпы ред. басқ. Ж.А.Алтаев. Әл-Фараби атын. ҚазҰУ, Әл-Фараби орталығы. — Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.

Әл-Фараби педагогикасы: оқу құралы. Ред. пед. ғ. д., проф. А.С.Мағауова. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.

Байпақов К.М. Ежелгі және орта ғасырлардағы Отырар. – Алматы: Қазығұрт, 2007.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Көбесов А. Әбу Насыр әл-Фараби. – Алматы: 2004.

Көбесов А. Әл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда. Зерттеу еңбек. – Алматы: Қазақ университеті, 2006.

Қазақ халқының философиялық мұрасы. 20 томдық. Орта ғасырдағы түркі ойшылдары. 5 том. – Астана: Аударма, 2005.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005

Сүлейменов П. М.. Әл-Фараби және қазақ халқының рухани мұрасы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

16 –тақырып. Әбу Насыр Әл-Фарабидің әдебиеттану ғылымы саласындағы еңбектері

Қамтылуға тиісті мәселелер

Әл-Фарабидің ғылыми көптеген салаларын зерттеумен бірге әдебиет теориясына қатысты еңбектер де жазғандығы. Бұл саладағы еңбектерінің кейбіреулерінің деректерде аттары аталғанымен бізге жетпегендігі.

Қазіргі кезде оның әдебиет теориясына арнап арнайы жазған белгілі еңбектерінің аударылуы, жариялануы, зерттелуі.

«Өлең» кітабындағы поэзияның теориялық мәселелері туралы Фарабидің ойлары.

«Өлең» өнерінің қағидалары туралы трактатты. Осы еңбекте поэзияның тууына қиялдың қатысы, логикаға сыйымдылығы, өлең өлшемдері жөніндегі ойлары. Өлең туралы араб, грек ғылымдарындағы тарихына, өзіне дейінгі поэзияға қатысты зерттеулерге, грек поэзиясының түрлеріне сілтеме жасай отырып тың қорытындылар жасауы. Осы еңбегінде ақындарды топқа бөлудегі ғалымның ойлары. Ғажап поэзияның қандай жағдайда туатындығы туралы пікірі.

Өлең өнерінде білім мен тәжірибенің, қиял мен ойлылықтың, талант пен парасаттылықтың, мағыналылықтың алатын орны жөніндегі пікірлері.

Әл-Фарабидің басқа ғылым салалары бойынша жазған еңбектерінде де әдебиет теориясына қатысты ойларының көрінетіндігі.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Мәтін

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Әбу Насыр әл-Фарабидің ақыл-ой пікірлері мен нақыл сөздері: жинақ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әл-Фараби. Музыка мен поэзия туралы трактаттар: монография. ҚР ҒА, Философия ин-ты. — Алма-Ата: Ғылым, 1992.

Әл-Фараби. Әлеуметтік-эстетикалық трактаттар. – Алматы: «Ғылым», 1975.

Әбунасыр әл-Фараби. Трактат және өлеңдер. Аударған А.Нысаналин. – Алматы, «Жазушы», 1974.

Әл-Фараби Таңдамалы трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009.

Әбунасыр әл-Фараби. Өлең өнерінің қағидалары туралы трактат. Өлеңдер. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева, – Алматы: Ана тілі, 1991. 77-85-беттер.

Әл-Фараби. Дін туралы трактат. – Алматы, 1975.

Қосымша әдебиеттер

Әбу Насыр әл-Фараби. Бақытқа жету жайында: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Әбу Насыр әл-Фараби. Ғылымдардың жіктелуі туралы: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Машанов Ақжан. Әл-Фараби және Абай. жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Дербісәлі Әбсаттар қажы. Әбу Насыр әл-Фараби – Ұлы даланың дара тұлғасы: жинақ. - Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.

Алтаев, Жақыпбек. Әл-Фараби – Шығыстың ұлы ойшылы: монография. Әл-Фараби ат. ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2018.

Фарабитану: оқу құралы; жалпы ред. басқ. Ж.А.Алтаев. Әл-Фараби атын. ҚазҰУ, Әл-Фараби орталығы. — Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.

Әл-Фараби педагогикасы: оқу құралы. Ред. пед. ғ. д., проф. А.С.Мағауова. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Көбесов А. Әл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда. Зерттеу еңбек. – Алматы: Қазақ университеті, 2006.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Медетбаев Т. Әл-Фарабидің әдеби мұралары // Наследие аль-Фараби и мировая культура. – Алматы: 2001.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Сүлейменов П. М.. Әл-Фараби және қазақ халқының рухани мұрасы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Төрехұлов М. Әл-Фарабидің әдеби мұрасы. – Алматы: Ғылым, 1975.

17-тақырып. Әбу Насыр әл-Фараби – ақын

Қамтылуға тиісті мәселелер

Әл-Фарабидің ұлы ғалымдығымен қатар өз дәуірінің талантты ақыны болғандығы туралы айтқан замандастары мен сол кездегі көрнекті ақындардың, әдебиетшілердің, тарихшылардың пікірлері, жазып қалдырған деректері.

Ибн Аби Усайбиганың, әл-Мутанабби, Байхакий, Абу Фирастардың әл-Фарабидің ақындығы туралы айтқан пікірлерінің мәні мен құндылығы.

Фарабидің ақындық таланты мен шеберлігі жөніндегі кейінгі дәуірлердегі шетел ғалымдары – Бертельс, т.б. пікірлері. Оның шығыс ақындары мен Орта Азия әдебиетіне әсері жөніндегі қазақ ғалымдарының ой-пікірлері.

Фараби өлеңдерінің қазақ оқырмандарына жету жолы, аударылуы. Бізге белгілі өлеңдерінің көлемі.

Ақын өлеңдерінің идеялық мазмұны. Өлеңдеріндегі білім, әділдік, достық, ізгілік қайырымдылық сияқты қасиеттердің қоғамдағы мәні туралы гуманистік ойларының көрінісі. Қоғамдағы зорлық, әділетсіздік, өз заманы туралы

толғаныстары мен туған жеріне, еліне деген сағыныш сезімдерінің бейнеленуі. Осы бізге жетке аз көлемді өлеңдерінен-ақ Әл-Фарабидің дарынды да терең ойлы ақын болғандығының көрінетіндігі. Оның өлеңдерімен өз заманының тынысын бере алғандығы.

Негізгі әдебиеттер

- Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.
Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.
Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.
Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Мәтін

- Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.
Әбу Насыр әл-Фарабидің ақыл-ой пікірлері мен нақыл сөздері: жинақ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.
Әл-Фараби. Музыка мен поэзия туралы трактаттар: монография. ҚР ҒА, Философия ин-ты. — Алма-Ата: Ғылым, 1992.
Әл-Фараби. Әлеуметтік-эстетикалық трактаттар. – Алматы: «Ғылым», 1975.
Әбунасыр әл-Фараби. Трактат және өлеңдер. Аударған А. Нысаналин. – Алматы: «Жазушы», 1974.
Әл-Фараби Таңдамалы трактаттары. – Алматы: Арыс, 2009.
Әбунасыр әл-Фараби. Өлең өнерінің қағидалары туралы трактат. Өлеңдер. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева, – Алматы: Ана тілі, 1991. 77-85-беттер.

Қосымша әдебиеттер

- Әбу Насыр әл-Фараби. Бақытқа жету жайында: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.
Әбу Насыр әл-Фараби. Ғылымдардың жіктелуі туралы: монография. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.
Машанов Ақжан. Әл-Фараби және Абай. жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.
Дербісәлі Әбсаттар қажы. Әбу Насыр әл-Фараби – Ұлы даланың дара тұлғасы: жинақ. - Алматы: Қазақ ун-ті, 2020.
Алтаев, Жақыпбек. Әл-Фараби – Шығыстың ұлы ойшылы: монография. Әл-Фараби ат. ҚазҰУ. – Алматы: Қазақ ун-ті, 2018.
Фарабитану: оқу құралы; жалпы ред. басқ. Ж.А.Алтаев. Әл-Фараби атын. ҚазҰУ, Әл-Фараби орталығы. — Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.
Әл-Фараби педагогикасы: оқу құралы. Ред. пед. ғ. д., проф. А.С.Мағауова. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Көбесов А. Әл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда. Зерттеу еңбек. – Алматы: Қазақ университеті, 2006.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Медетбаев Т. Әл-Фарабидің әдеби мұралары // Наследие аль-Фараби и мировая культура. – Алматы: 2001.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Сүлейменов П. М.. Әл-Фараби және қазақ халқының рухани мұрасы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Төрешұлов М. Әл-Фарабидің әдеби мұрасы. – Алматы: Ғылым, 1975.

Дербісәлиев Ә. Әл-Фарабидің замандастары. Кітапта: Сөнбес жұлдыздар. – Алматы, Қазақстан, 1989, 103-122-беттер.

18-тақырып. X-XII ғасырлардағы әдебиеттің даму сипаты

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қараханид бірлестігінің құрылуы. Оның тарихи, әлеуметтік жағдайы.

Орта Азия мен Қазақстан жеріндегі түркі халықтарының сол дәуірдегі мәдениеті мен әдебиетінің дамуындағы жаңа бағыт.

Ислам дінінің түркі халықтарына тарала бастауы. Оның мәдениетке, әдебиетке әсері.

Түркі әдеби тілінің дамып жетіле түсуі. Жүсіп Баласағұн, Махмұд Қашқари, Ахмет Ясауи, Ахмет Йүгінеки, Сүлеймен Бақырғани сияқты түркі халықтарынан шыққан ғалым, ойшылдардың мәдениет пен әдебиеттің, ғылымның дамуына қосқан үлестері. Олардың еңбектері.

Әдебиеттегі сопылық (суфизм) бағыттың қалыптасып дамуы. Оның өзіндік ерекшелігі.

Қараханид дәуіріндегі әдебиеттің зерттелуі. Бұл мәселеде қазақ ғалымдарының қосқан үлесі. Белгілі ғалымдардың еңбектері.

Ол дәуірдегі әдебиеттің кейінгі кезеңдердегі мәдениет пен әдебиетке әсері. Қазақ әдебиеті тарихында X-XII ғасырлардағы әдебиетінің алатын орны. Ол дәуірдегі еңбектердің түркі халықтарының көбіне ортақ екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы. Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Қосымша әдебиеттер

Аманжолов. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы: 1996.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы. – Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.

Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлиев Ә. Шыңырау бұлақтар. – Алматы: 1981.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Егеубаев А. Құлабыз. – Алматы: Жазушы, 2001.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: "Елорда", 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005.

Өмірәлиев Қ. YIII-XII ғғ. көне түркі әдеби ескерткіштері. – Алматы: 1985.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Пірәлиева Г.Ж. XX ғасырдағы қазақ әдебиеттануы (1920-2005). – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010.

19-тақырып. «Диуани лұғат ат-түрк» жинағындағы әдебиет үлгілері

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Диуани лұғат ат-түрктің» жазылған дәуірі. Автордың кітапты жазудағы мақсаты.

Жинақтың сипаты. «Диуани лұғат ат-түркті» ғалымдардың кейде көне түркі әдебиет ескерткіштерінің хрестоматиясы деп атауының себебі неде? Олардың қай дәуірлерде туғанын мазмұнына қарап шамалап білуге бола ма?

Ондағы үлгілердің тек кітап жазылған дәуірдің туындылары еместігіне дәлелдер келтір.

Ерте кездегі түркі халықтарының Көкке, күнге табынушылық, т.б. наным-сенімдерінің көрінуі.

Жинаққа жазушының әдебиет үлгілерін енгізудегі мақсаты.

Батырлық, ерлік, күрес жырларының Күлтегін, Қорқыт ата жырларымен үндесетін тұстары.

Кітаптың жазылған дәуіріндегі туған өлеңдерден қоғамдық қайшылықтар, өмір шындығының көрінетіндігі. Еңбек адамдарының тұрмысының бейнеленуі.

Дидактикалық сарынның көрінісі.

Табиғат туралы, наурыз туралы өлең-жырлардың ерекшелігі. Көне айтыс үлгісі. Қыс пен жаз айтысының ерекшелігі.

Аңшылық жайындағы өлеңдерден ерте дәуірдегі адмдардың еңбек кәсібі, салт-дәстүр, дүнитаным көзқарастарының көрінуі.

Өсиет, бата сөздер. Кітаптағы ғашықтық жайындағы өлеңдердің ерекшелігі. Бұдан басқа да жинақта тұрмыс-салт жырлары түрлерінің молдығы. Олардың құрылысы, мазмұны жағынан қазақ фольклорына жақындығы.

Жоқтау, жұбату үлгілері. Мақал-мәтелдер мен афоризмдер. Олардың өмірдегі сан түрлі тақырыпты қамти отырып адамгершілік қасиеттерге үндейтіндігі. Көптеген мақал-мәтелдердің қазіргі тілімізде сол күйінде, кейде аздаған өзгерістермен қолдылатындығы.

«Диуани лұғат ат-түрктің» түркі тілдес халықтарға ортақ рухани, мәдени мұра, тарихымызды, әдебиетіміздің көне нұсқаларын, тіліміздің тарихын зерттеп білуде маңызды ескерткіш екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-4-том. Махмұт Қашқари. Түрік сөздігі. – Алматы: Таймас, 2007.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Махмұд Қашқари. Түрік сөздігі. 1-2-том, 1997, 3-том, 1998 – Алматы: «Хант».

Махмұд Қашқари. Түбі бір түркі тілі. – Алматы: Ана тілі, 1993, 33-99-беттер.

Махмұд Қашқари. Қыс пен жаздың айтысы. Аударған Ф.Оңғарсынова. – Алматы: Жалын, 1985.

Махмұд Қашқари. Диуани лұғат ат-түрік. Аударған Сүйіншәлиев Х. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған Қыраубаева. – Алматы, Ана тілі, 1991, 86-96-беттер.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы.: Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Қосымша әдебиеттер

Аманжолов. Түркі филологиясы және жазу тарихы. – Алматы: 1996.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы.

– Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлиев Ә. Шыңырау бұлақтар. – Алматы: 1981.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Егеубаева. Құлабыз. – Алматы: Жазушы, 2001.

Егізбаева М. Түркі әлемінің этнографиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті. 2019.

Қазақстан тарихы [Электрондық ресурс]: лекциялар курсы. – Алматы: NURPRESS, 2009.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Түрік халқының жұмбақтары. – Алматы, 2007.

Шарапатұлы, Ш. Махмұт Қашқари және оның "Түркі тілдері сөздігі" зерттеу. – Алматы: Отан, 2019.

20-тақырып. Жүсіп Баласағұн және оның «Құтты білік» дастаны

Қамтылуға тиісті мәселелер

Жүсіп Баласағұнның өмір сүген кезеңдегі Қараханид мемлекетінің тарихи, саяси-әлеуметтік жағдайы.

Жүсіп Баласағұнның өмірі мен қоғамдық қызметі туралы деректер. «Құтты білік» дастанының жазылуы. Оның өз дәуірінде маңызды еңбек болғандығы. Қоғамдық мәселелерді көтергендігі. «Құтты біліктің» сол кезде-ақ тек түркі халықтарына ғана емес көптеген Шығыс, Орта Азия елдеріне белгілі болып құрметпен бағалағандығы.

«Құтты білік» дастанында әлеуметтік жағдайлардың, халықтың әр түрлі топ өкілдерінің қоғамдағы орны мен қызметі, олардың міндеттері туралы ақын ойларының берілуі. Адамгершілік идеялар, өнер, ғылым, білім тақырыптары.

«Құтты біліктің» жанрлық ерекшелігі. Құрылысы.

Бұл дастанның түркі халықтарының кейінгі дәуірлердегі әдебиетіне әсері. XIX ғасырдағы қазақ әдебиті өкілдерінің де бұл шығармамен таныс болғандығы.

«Құтты білік» дастанының біздің дәуірімізге жету жолы. Зерттелу тарихы. Қазіргі кездегі бұл еңбектің зерттеліп, қазақ тіліне аударылуы. Оны халыққа таныту жолында жасалынып жатқан іс-әрекеттер.

«Құтты біліктің» түркі халықтарының сол кездегі мәдениетін, рухани әлемін, қоғамдық әлеуметтік көзқарасын, дүниетанымын танып білуде маңыздылығы. Оның түркі халықтарына ортақ рухани мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Өтен Г.Ж. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Шымкент, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған А. Егеубай. – Алматы: Жазушы, 1986.

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған А.Егеубай. Кітапта: Қазақ. – Алматы: Білім, 1994, 134-143-беттер.

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған Б.Сағындықов Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. Алматы, Ана тілі, 1991.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 5-т.; Ж.Баласағұн. Құтты білік. – Алматы: Таймас, 2007.

Жүсіп Баласағұн. Құтты билік: «Құтадғу біліктен» таңдамалы бәйіттер» / Көне түркі тілінен аударған Б.Нұрیمان. – Нұр-Сұлтан: «Big Dream», 2020. -220 б.

Баласағұни Ж. Құтадғу білік (Қарасөз түрінде). Ауд. Бекарыс Нұрیمان. – Астана: «Миқаб», 2023. – 208 б.

Қосымша әдебиеттер

Әліпхан М. Құттың кілті - кісілік. Монография. Түркістан. ХҚТУ баспасы. 1997. - 151 бет.

Әліпхан М. Қазақ әдебиетіндегі адамгершілік ілімі. - Алматы. ҚазҰПУ баспасы. 2013. - 435 бет.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Егеубаев. А. Кісілік кітабы. – Алматы: 1991.

Егеубаева. Құлабыз. – Алматы: Жазушы, 2001.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы.: Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Мырзахметов М. Жүсіп Баласағұни. Кітапта: Сөнбес жұлдыздар. Алматы, Қазақстан, 1989, 215-225-беттер.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

21-тақырып. **«Құтты білік» дастанының идеясы мен сюжеттік желісі**

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қараханид мемлекетінің тарихи әлеуметтік жағдайы. Жүсіптің дастандағы қоғамдық, әлеуметтік көзқарасының көрінуі. Оның көтерген мәселелері.

Дастанның энциклопедиялық дәрежеде жазылған көркем туынды екендігі. Дидактикалық сипаты. Түрлі әлеуметтік топтардың, кәсіп иелерінің мінез-құлық нормалары қандай болу керектігі, қоғамдағы орны туралы ақынның ой пікірлерінің берілу тәсілі.

«Құтты біліктің» композициялық құрылысының ерекшелігі. Еңбектің көлемі, оны тарауларға бөліп берудегі ерекшелігі. Бәйіттің өлең өлшемі ретіндегі ерекшелігі.

Сюжет құрудағы автордың өзіндік ізденісі. Сюжеттің қарапайымдылығы. Ақынның негізгі ойларына көмекші қызмет атқаратындығы. Дастандағы кейіпкерлердің сұрақ жауып, әңгімелері, хаттары арқылы ақынның өз ойларын жеткізуі – оның негізгі нысанасы болғандығы.

Әрбір тараудың тақырыптық ерекшелігі. Ондағы айтылатын мәселелер. Образдар жасаудағы автордың өзіндік ерекшелігі.

«Құтты біліктің» тілі. Тілінің байлығы, бейнелілігі, халықтығы. Дастандығы мақал-мәтелдер мен афоризмдер. Олардың ерекшелігі.

«Құтты біліктің» кейінгі дәуірлердегі түркі халықтарының әдебиеті мен мәдениетіне әсері.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Өтен Г.Ж. Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Шымкент, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған А. Егеубай. – Алматы: Жазушы, 1986.

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған А.Егеубай. Кітапта: Қазақ. – Алматы: Білім, 1994, 134-143-беттер.

Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Аударған Б.Сағындықов Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. Алматы, Ана тілі, 1991.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 5-т.; Ж.Баласағұн. Құтты білік. – Алматы: Таймас, 2007.

Жүсіп Баласағұн. Құтты билік: «Құтадғу біліктен» таңдамалы бәйіттер» / Көне түркі тілінен аударған Б.Нұрیمان. – Нұр-Сұлтан: «Big Dream», 2020. -220 б.

Баласағұни Ж. Құтадғу білік (Қарасөз түрінде). Ауд. Бекарыс Нұрیمان. – Астана: «Miqaba», 2023. – 208 б.

Қосымша әдебиеттер

Әліпхан М. Құттың кілті - кісілік. Монография. Түркістан. ХҚТУ баспасы. 1997. - 151 бет.

Әліпхан М. Қазақ әдебиетіндегі адамгершілік ілімі. Алматы. ҚазҰПУ баспасы. 2013. - 435 бет.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Егеубаев. А. Кісілік кітабы. – Алматы: 1991.

Егеубаева. Құлабыз. – Алматы: Жазушы, 2001.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы. Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Мырзахметов М. Жүсіп Баласағұни. Кітапта: Сөнбес жұлдыздар. Алматы, Қазақстан, 1989, 215-225-беттер.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

22-тақырып. Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының зерттелуі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Түркі әлеміне ойшылдығымен, ақындығымен аты кең тараған, түркі халықтарында сопылық поэзияның негізін салған Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының кеңес дәуіріне дейінгі кезеңдерде зерттелуі. Шығармаларының халық арасында таралуы. Баспалардан жариялануы. Шет ел ғалымдарының зерттеуі және шығармаларын жариялауы.

Кеңес дәуірінде ақынның өмірі мен шығармашылығының жан-жақты, толық зерттелмей келуінің негізгі себептері (Өміріне қатысты деректердің қанша жыл өмір сүргені, білім алу жолы, өмірінің соңын қалай өткізгені, т.б.) Кеңес

дәуіріндегі әдебиеттер мен оқулықтарда әр түрлі үстірт айтылып келгендігі. Шығармаларының толық жарияланбауы.

Қазіргі кезде А.Ясаудің өмірі мен шығармашылығын зерттеу насихаттау саласында жасалынып жатқан жұмыстар. Шығармаларының қазіргі кезде қазақ тіліне аударылып жариялануы. А.Ясауи шығармаларын зерттеу жұмысындағы жаңа бағыт, ізденістер.

Р.Бердібаев, М.Мырзахметов, К.Сыздықов, С.Дәуітұлы, М.Жармұхамедұлы, т.б. ғалымдардың атқарып жатқан істері, соны ойлары. Олардың Ясауи шығармаларының жаңа қырларын ашу саласындағы, қазақтың рухани мәдениетінде алатын орнын, әдебиеттегі сабақтастығын көрсететін еңбектері.

Ақынның өмірімен шығармашылығын зерттеуде оның хихметтерін басшылыққа алудың, «Рисала» атты трактаты мен «Насаб-нама» шежіресіндегі деректерді ескере отырып зерттеудің маңыздылығы.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы. Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Қ.А.Иассауи. Хикмет. – Алматы: Жалын, 1998.

Қожа Ахмет Яссауи. Хикметтер. Аударған Е.Дүйсенбай. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998.

Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Аударған Б.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Аударғандар: М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітұлы, М.Шафиғи. – Алматы: Мұраттас, 1993.

Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Баспаға дайындаған Ә.Әбдішүкіров. – Түркістан, 1993.

Қосымша әдебиеттер

Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Ахметова А. Ахмед Иассауи. (өмірі, хикметтері, туралы түсінік). – Алматы: Санат, 1999.

Әбдірасылқызы А. Қожа Ахмет Ясауидің ақындық әлемі: монография. – Алматы: «КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2007.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дәуіт С. Диуани хикмет хақында. – Алматы: Қазақстан, 1999.

Дербісали Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Дүрәлі Йылмаз. Иассауи өзендері. (ауд. Кенан Коч). – Шымкент: Жібек жолы, 1998.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қорғанбеков Б.С. Қожа Ахмет Ясауидің "Диуани хикметі" және қазақ фольклоры. – Астана, 2012.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Пірәлиева Г.Ж. XX ғасырдағы қазақ әдебиеттануы (1920-2005). – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010.

23-тақырып. Ахмет Ясауи хикметтерінің идеялық мәні

Қамтылуға тиісті мәселелер

А.Ясауи хикметтерінің жазылуы. Оның жалпы саны, көлемі туралы пікірлер. Ол жөнінде ақынның өзінің хикметтерінде айтылуы. Хикметтердегі айтылатын негізгі ойлар. Сопылық поэзияның негізін салушы ретіндегі ақынның ерекшелігі. Сопылық ілім (суфизм) туралы қазақ әдебиетіндегі айтылып келген пікірлер. Сопылық поэзия белгілерінің Ахмет Ясауиге дейінгі әдеби шығармаларда көрініс беруі. Ақынның оны тереңдете дамытудағы өзіндік ерекшелігі.

Ясауи хикметтеріндегі әділетсіз үстем тап өкілдерінің, дін жолын дұрыс ұстанбайтын қожа-молдалардың және озбырлық, білімсіздік, дүниеқорлық, мансапқұмарлық сияқты жағымсыз әрекеттердің сыналуы.

Ақын хикметтерінде мораль тақырыбының көрінуі.

Адамгершілік қасиеттерді уағыздаудағы ақынның өзіндік ерекшелігі

Өсиет сөздеріндегі гуманистік ойлар.

А.Ясауи ой арналарының кейінгі Ахмет Иүгінеки, Сүлеймен Бақырғани шығармаларына, түркі тілдес халықтар әдебиетінің дамуына әсері.

XIX ғасырдағы қазақ ақындары Шортанбай, Дулат, Абай, т.б. шығармашылығында Ясауи ойларының жалғастық табуы.

Қожа Ахмет Ясауи мұраларының түркі халықтарына ортақ рухани мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

- Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
- Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.
- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
- Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
- Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
- Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

- Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы. Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.
- Қ.А.Иассауи. Хикмет. – Алматы: Жалын, 1998.
- Қожа Ахмет Ясауи. Хикметтер. Аударған Е.Дүйсенбай. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998.
- Қожа Ахмет Ясауи. Диуани хикмет. Аударған Б.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.
- Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.
- Қожа Ахмет Ясауи. Диуани хикмет. Аударғандар: М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітұлы, М.Шафиғи. – Алматы: Мұраттас, 1993.
- Қожа Ахмет Ясауи. Диуани хикмет. Баспаға дайындаған Ә.Әбдішүкіров. – Түркістан, 1993.

Қосымша әдебиеттер

- Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.
- Ахметова А. Ахмед Иассауи. (өмірі, хикметтері, туралы түсінік). – Алматы: Санат, 1999.
- Әбдірасылқызы А. Қожа Ахмет Ясауидің ақындық әлемі: монография. – Алматы: «КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2007.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.
- Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.
- Дәуіт С. Диуани хикмет хақында. – Алматы: Қазақстан, 1999.
- Дербісалі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.
- Дүрәлі Йылмаз. Иассауи өзендері. (ауд. Кенан Коч). – Шымкент: Жібек жолы, 1998.

Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қорғанбеков Б.С. Қожа Ахмет Ясауидің "Диуани хикметі" және қазақ фольклоры. – Астана, 2012.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

24-тақырып. Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінің көркемдік ерекшелігі, тілі.

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қ.А.Ясауи шығармаларының сол кездегі кейбір әдебиет үлгілерінен басты ерекшелігінің бірі оның араб парсы тілінде жазылмай түркі тілінде, яғни өзінің ана тілінде жазылғандығы. Оның негізгі себебі.

Ясаудің ақындық шеберлігі. Поэзиясындағы ұйқас, үндестік, мағыналылық, тіліндегі бейнелілік (образдылық). Тілінің түркі тілдерінің ішіндегі қайсысына жақын екендігі туралы пікірлер.

Өлеңнің құрылысы, халықтық сипаты. Дәстүрлі түркі поэзиясының көркемдік тәсілдерін қолдануы. Халықтың ауызекі сөйлеу тіліне жақын жазылғаны жөніндегі пікірлер.

Ясауи шығармаларының түп нұсқасы жетпегендіктен көшірме нұсқалардағы өзгешеліктердің болуы себептері. Көшірушілер тарапынан енген тілдік өзгерістер. Қолжазбалар мен басылымдардың арасындағы айырмашылықтар: өлең жолының орналасу тәртібі, өлең шумақтарының берілуі, жеке сөздердің жазылуы, араб, парсы сөздерінің қолданылуы.

Ислам дініне қатысты сөздердің қолжазба мен басылымдарда мол кездесетіндігінің себебі туралы ғалымдардың пікірлері.

Ясауи шығармаларының кейінгі жазба әдеби тілдің қалыптасып дамуына тигізген әсері. Қ.А.Ясауи хикметтерінің XII ғасырдағы түркі поэзиясының даму ерекшелігі мен сол дәуірдегі түркі тілін, мәдениетін танып білуде мәні үлкен мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
- Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
- Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
- Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

- Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы. Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.
- Қ.А.Иассауи. Хикмет. – Алматы: Жалын, 1998.
- Қожа Ахмет Яссауи. Хикметтер. Аударған Е.Дүйсенбай. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998.
- Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Аударған Б.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.
- Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Аударғандар: М.Жармұхамедұлы, С.Дәуітұлы, М.Шафиғи. – Алматы: Мұраттас, 1993.
- Қожа Ахмет Яссауи. Диуани хикмет. Баспаға дайындаған Ә.Әбдішүкіров. – Түркістан, 1993.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 6-т.; Қ. А. Иасауи. – Алматы: Таймас, 2008.

Қосымша әдебиеттер

- Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.
- Ахметова А. Ахмед Иассауи. (өмірі, хикметтері, туралы түсінік). – Алматы: Санат, 1999.
- Әбдірасылқызы А. Қожа Ахмет Ясауидің ақындық әлемі: монография. – Алматы: «КИЕ» лингвоелтану инновациялық орталығы, 2007.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.
- Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.
- Дәуіт С. Диуани хикмет хақында. – Алматы: Қазақстан, 1999.
- Дербісалі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.
- Дүрәлі Йылмаз. Иассауи өзендері. (ауд. Кенан Коч). – Шымкент: Жібек жолы, 1998.
- Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.
- Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

Қорғанбеков Б.С. Қожа Ахмет Ясауидің "Диуани хикметі" және қазақ фольклоры. – Астана, 2012.

Мырзахметов М. Абай және Шығыс. – Алматы: Қазақстан, 1994.

25-тақырып. «Ақиқат сыйы» дастанының идеялық-көркемдік ерекшелігі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Ахмет Йүгінекидің өмірі мен шығармашылығы туралы қысқаша мәлімет. «Ақиқат сыйы» дастанының жанрлық ерекшелігі. Оның дидактикалық сарында жазылғандығы. Идеялық мазмұны. Өмір сүрудің мәні, адалдық, бейімділік, әдептілік, жақсылық, қайырымдылық, жомарттық сияқты адамгершілік қасиеттерге шақыратын ақын ойларының кітапта берілу ерекшелігі.

Дастанның композициялық құрылысы, тілі, көркемдеу тәсілдері. Сөз қолданыстарындағы өзіндік ерекшеліктері. Айшықтаудың түрлері. Нақыл, қанатты сөздерді, мақал-мәтелдердің қолданудағы шеберлігі.

«Ақиқат сыйының» аруз жүйесімен (өлең түрі) жазылғандығы.

«Ақиқат сыйы» дастанының бүгінгі түркі тілдес халықтардың біразына ортақ мұра екендігі және олардың тілі мен әдебиетінің тарихын танып білуде бұл еңбектің маңызды екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2- том, 2006., 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Ахмет Йүгінеки. Ақиқат сыйы. Аударғандар Б.Сағындықов, Ә.Құрышжанов. – Алматы, 1985.

Ахмет Йүгінеки. Ақиқат сыйы. Аударған Б.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А. Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы.: Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 6-т.; Ақиқат сыйы / А. Йүгнеки, – Алматы: Таймас, 2008.

Қосымша әдебиеттер

- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.
- Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.
- Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
- Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. – Алматы: Дәуір, 2018.
- Дербісалі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.
- Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.
- Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
- Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
- Көбесов А. Әбу Насыр әл-Фараби. – Алматы: 2004.
- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.
- Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.
- Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.

26-тақырып. Сүлеймен Бақырғани шығармаларының идеялық мәні

Қамтылуға тиісті мәселелер

С.Бақырғанидің өмірі мен шығармашылығы жөнінде қысқаша мәлімет. Оның Ахмет Ясауидің озық та үлгілі шәкіртерінің бірі болғандығы. Шығармаларының жанрлық ерекшелігі туралы пікірлер. Идеялық ерекшелігі туралы айтпас бұрын теориялық әдебиеттерден көркем әдебиеттегі идея дегенді түсініп алған жөн.

Кеңес дәуірінде және қазіргі кезде С.Бақырғани шығармаларының идеялық ерекшелігі туралы, оның танымдық, тәрбиелік мәні жөнінде айтылған және айтылып жүрген пікірлер.

Ақын шығармаларындағы А.Ясауи шығармаларымен үндестік. «Ақыр заман» атты еңбегінің идеялық ерекшелігі. Өлеңдеріндегі сопылық әдебиетке тән белгілердің көрінуі. Дінді арқау ете отырып өзінің гуманистік, достық, қайырымдылық, әділдік туралы ойларын беру тәсілдері. Дәруіштік уағыздар. Сыншылдық көзқарасы.

Өлеңдеріндегі жастық, махаббат тақырыбы.

Сюжетті шығармаларының идеялық ерекшеліктері. Олардың дінге қатыстылығы және кейбір шығармаларында дінге байланыссыз-ақ адамгершілік туралы ойларының берілетіндігі.

Ақынның суреткерлігі.

Ақын шығармаларының өзінен кейінгі, XIX ғасырдағы қиссашыл әдебиет өкілдері шығармашылығына әсері.

Негізгі әдебиеттер

- Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
- Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.
- Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.
- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
- Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
- Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
- Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 2-том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

- Сүлеймен Бақырғани. Бақырғани кітабы. Аударған Б.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А. Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.
- Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы.: Т.2: Қарахандықтар дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (IX-XII ғғ.). – Алматы: EVO PRESS, 2020.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 7-том. Сүлеймен Бақырғани. «Бақырған кітабы». – Алматы: Таймас, 2008.

Қосымша әдебиеттер

- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.
- Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.
- Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары. Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.
- Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.
- Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі: (X-XII ғасырлар: көркемдік эстетикалық ізденістер мен түрленулер): монография. – Алматы: Айкос, 2004.
- Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.
- Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
- Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.
- Мәтбек Н. Сүлеймен Бақырғани (Хәкім ата). ҚР БҒМ-нің ҰҒА-ның Хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы. 2001. №5. 81-88-бб.
- Өмірәлиев Қ. Көне түркі әдеби ескерткіштері туралы зерттеулер. – Алматы: Арыс, 2010.
- Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.
- Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

27-тақырып. Алтын Орда мемлекетінің тарихи әлеуметтік жағдайы мен мәдениеті

Қамтылуға тиісті мәселелер

Қазақстан жеріне Шыңғыс хан бастаған монғол шапқыншылығы үлкен зардаптар әкелді. Халықтың экономикалық жағдайының күйзелуі. Шапқыншыларға қарсы жергілікті халықтың көзсіз ерліктері мен қарсы тұрғанымен жеңіліске ұшырауы.

Отырар, Сығанақ сияқты т.б. Сыр өлкесіндегі қалалардың халқының түгелге жуық қырылуы, соғыстың әлеуметтік зардаптары.

Орта Азия мен Қазақстандағы ренессанстың біршама тоқырауға ұшырауы. Ғылым мен білім, өнер ордалары болған мекендердің күлтөбелерге айналуы. Шыңғыс ханның өз ұлдарының билігіне Орта Азия мен қазақ жерін бөліп беруі.

Алтын Орда мемлекетінің құрылуы. Батыйдың өз ұлысын үлкейтуі. Берке, Өзбек, Жәнібек хандардың тұсында Сарай қаласында мәдениет пен ғылымның қайта жандана бастауы. Хорезмнен, араб елдерінен, Египеттен келген ғалымдар мен өнер адамдарының Алтын Орда мәдениетіне, ғылымына әсері. Жазба әдеби тілінің қалыптасуы.

Жергілікті түркі халықтарының ертеден келе жатқан дәстүрлері мен дінін, тілін сақтап қалуы.

Шаруашылығы мен кәсібі. Осы дәуірде өмір сүріп, көркем туындылар жазған сөз шеберлері.

Сол кезден қалған тарихи, мәдени ескерткіштер, олардың мәні.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі әдеби жәдігерліктер. – Алматы: Алатау, 2005.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. Алтын Орда дәуірі мен қазақ хандығы тұсындағы әдебиет. 3 том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Хорезми. Махаббат нама. Аударған Ө.Күмісбаев. – Алматы, 1986.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Қосымша әдебиеттер

Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы.

– Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз.
– Алматы : Дәуір, 2018.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бораш Б.Т. Қазақ поэзиясындағы хандар тұлғасы. – Алматы 2012.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қазақстан тарихы [Электрондық ресурс]: лекциялар курсы. – Алматы: NURPRESS, 2009.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.

Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Мырзахметұлы М.М. Қазақ қалай орыстандырылды? - Алматы: 2010.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Сейдімбеков А. Қазақ әлемі. (оқу құралы). – Алматы: Санат, 1997.

28-тақырып. Алтын Орда дәуіріндегі әдебиеттің даму сипаты

Қамтылуға тиісті мәселелер

Алтын Орда дәуірінен бізге жеткен әдеби мұралар көп емес. Сол жеткен әдеби ескерткіштерден-ақ Алтын Орда дәуіріндегі әдебиеттің қандай бағытта дамығанының, ерекшеліктерінің, өзіндік бейнесінің байқалатындығы.

Бұл дәуірде туған шығармаларды екіге бөліп қарастыруға болатындығы. Назира дәстүрімен жазылған шығармалар. Екіншісі – тыңтума әдебиет. Бұлардың ерекшелігі. Осы дәстүрмен жазған ақындар, олардың шығармалары.

Алтын Орда дәуірінде жазылған шығармаларда ежелгі түркі әдебиеті дәстүрлерінің көрінуі. Сопылық поэзияның жалғастық табуы, оның көріністері.

Қорқыт ата, Ахмет Ясауи, С.Бақырғани, Ж.Баласағұндардан келе жатқан әдебиеттегі идеялық сабақтастықтың көрінуі. Алтын Орда әдебиетінің дүние жүзі мәдениетінен тысқары еместігі.

Араб, парсы елдері әдебиетімен байланыс. Жанрлық дамудағы ерекшелік. Араб әдебиеті түрлерін қолдануы.

Ислам діні тамырларын тереңдету мақсатындағы жазылған қисса, хикаяттар. Олардың ортақ белгілері мен ерекшеліктері.

Алтын Орда дәуірінің мәдениетінен, тілінің материалдар беретін «Кодекс куманику» сияқты еңбектер.

Алтын Орда дәуірінде туған әдебиеттің кейінгі әдебиеттің жанырлық, идеялық дамуына тигізген әсері. Қазақ әдебиеті тарихында алатын орны.

XIII-XIV ғ.ғ. әдебиетті қалай атау керектігі жөніндегі Ә.Марғұлан, Х.Сүйіншәлиев, Б.Кенжебаев, Н.Келімбетовтердің пікірлері. Бұл дәуір әдебиетінің түркі халықтарына ортақ мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. Алтын Орда дәуірі мен қазақ хандығы тұсындағы әдебиет. 3 том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Хорезми. Махаббат нама. Аударған Ө.Күмісбаев. – Алматы, 1986.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме. – Алматы: Таймас, 2010.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 16-том. Құтб. Хұсрау-Шырын. – Алматы: Таймас, 2012.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 8-том. Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. – Алматы: Таймас, 2008.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 9-том. Сәйф Сарайи. Гүлстан би-т-түрки /
– Алматы: Таймас, 2010.

Қосымша әдебиеттер

- Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.
Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме.
– Алматы: Таймас, 2010.
- Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-
дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.
- Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құрастырған З.Ахметов. – Алматы: Ана
тілі, 1998.
- Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз.
– Алматы : Дәуір, 2018.
- Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы:
Дәуір, 2018.
- Бораш Б.Т. Қазақ поэзиясындағы хандар тұлғасы. – Алматы: 2012.
- Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
- Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
- Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы: 1994.
- Дастандар. Құрастырған Әзібаева Б. – Алматы: Жазушы, 1990.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ
ун. 1991.
- Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 -
том. – Алматы: Өнер, 2010.
- Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен
хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

29-тақырып. «Кодекс куманикустың» сипаты, мәні, ондағы әдебиет үлгілері.

Қамтылуға тиісті мәселелер

Алтын Орда дәуірінде түркі тілдерінің ішінде қыпшақ тілінің беделі артып,
ол тек Алтын Орда мемлекетінде ғана емес Египет, т.б. елдерге әдеби тіл болып
қалыптасқандығы.

Алтын Орда мемлекеті Ресей, Батыс Еуропа елдерін, Үнді, Парсы, Қытай,
Кіші Азия елдерімен байланыстыратын үлкен жолдың үстінде болды. Сондықтан
да Дешті қыпшақ елінің тілін көрші елдердің саяхатшылары, елшілері, әскери
адамдары, т.б. білуге мәжбүр болуы.

Қыпшақтардың орыс, батыс елдері халықтарының тілдерінде әртүрлі атаулы.
«Кодекс куманикустың» жазылуына себеп болған жағдайлар, жазылу
мерзімі, көлемі. Біздің дәуірімізге сақталып жетуі.

Кітап бөлімдерінің сипаты. Сөздіктің жасалу ерекшелігі.

«Кодекс куманикустегі» әдебиет үлгілерін берудегі кітапты
құрастырушылардың мақсаты.

Ондағы фольклор үлгілері – шешендік өсиет сөздер, жұмбақтар, аңыздар. Олардың Еуропа елдері мен түркі халықтарына, қыпшақтарға қатыстылығы.

Бұл кітаптың басқа елдердің тілдеріне аударылуы. Қазақ ғылымында тілдік тұрғыдан және әдеби тұрғыдан зерттелу, жариялану жайы.

Сөздіктің сол кездегі қыпшақтардың тілі мен әдебиетін танып білуде алатын орны. Түркі халықтарының біразына ортақ мұра екендігі.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. Алтын Орда дәуірі мен қазақ хандығы тұсындағы әдебиет. 3 том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Қосымша әдебиеттер

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.

Әмірханов М.Б. Ежелгі және орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы [Электрондық ресурс]: Оқу құралы. – Алматы: NURPRESS, 2007.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Ташауов Ә. Кодекс куманикус. Қазақ тілі мен әдебиеті, 1993, № 8.

Түрік халқының жұмбақтары. – Алматы, 2007.

30-тақырып. **Назира дәстүрінің XIII-XIV ғасырларда қалыптасып, даму ерекшелігі**

Қамтылуға тиісті мәселелер

Назира, нәзірашылдық дәстүр дегеніміздің білдіретін мағынасы. Осы дәстүрдің түркі әдебиетіндегі көрінуі тек Алтын Орда кезінде ғана емес, алдыңғы дәуірдегі С.Бақырғани шығармаларында да бар екендігі. Жалпы бұндай дәстүр әлем әдебиетінде бар құбылыс екендігі

Назира дәстүрімен жазылған туындыларды аударма, аударма нәзіра, нәзіра деп аталып келуінің себебі. Нәзіра дәстүрі туралы белгілі қазақ ғалымдары М.Әуезов, Б.Кенжебаев, М.Мырзахметов, Ә.Қоңыратбаев, Х.Сүйіншәлиев, А.Қыраубаева, Н.Келімбетовтердің пікірлері.

Осы дәстүрдің Алтын Орда дәуірінде дамуына себеп болған тарихи, мәдени жағдайлар.

Ақын жазушылардың өткен дәуірлер мұраларына оралуы, олардың қайта жырлаудағы мақсаты, себептері.

Назира дәстүрімен сол дәуірде жазылған көркем шығармалар. Сол дәуірде осы дәстүрмен жазылған шығармалардың ортақ белгілері мен айырмашылықтары. Тақырыптары.

Алтын Орда дәуірінде нәзіра дәстүрімен жазылған көркем шығармалардың түркі халықтарына ортақ мұра болып саналатындығы.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында нәзіра дәстүрінің қайта жалғасуына себеп болған жағдайлар туралы айтқан А.Қыраубаеваның пікірі. Жүсіпбек Шайхұсламұлы, Абай, Шәкәрімдердің осы дәстүрмен жазылған шығармалары.

Назира дәстүрінің қазақ фольклорына, әдебиетіне тигізетін әсері, алатын орны. Осы дәстүрді әлі де қазақ әдебиеттану ғылымында зерттей түсудің қажеттілігі мен мәні.

Алтын Орда дәуірінен бізге жеткен әдеби мұралар көп емес. Сол жеткен әдеби ескерткіштерден-ақ Алтын Орда дәуіріндегі әдебиеттің қандай бағытта дамығанының, ерекшеліктерінің, өзіндік бейнесінің байқалатындығы.

Бұл дәуірде туған шығармаларды екіге бөліп қарастыруға болатындығы. Назира дәстүрімен жазылған шығармалар. Екіншісі тың тума әдебиет. Бұлардың ерекшелігі. Осы дәстүрмен жазған ақындар олардың шығармалары.

Алтын Орда дәуірінде жазылған шығармаларда ежелгі түркі әдебиеті дәстүрлерінің көрінуі. Сопылық поэзияның жалғастық табуы, оның көріністері.

Қорқыт ата Ахмет Ясауи, С.Бақырғани, Ж.Баласағұндардан келе жатқан әдебиеттегі идеялық сабақтастықтың көрінуі.

Алтын Орда әдебиетінің дүние жүзі мәдениетінен тысқары еместігі.

Негізгі әдебиеттер

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Әдебиет теориясы. Антология. 1-том / Джули Ривкин мен Майкл Райанның редакциясымен. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.

Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1989.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Пірәлиева Г.Ж. XX ғасырдағы қазақ әдебиеттануы (1920-2005). – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010.

Сабыр М. Алтын Орда дәуірі: Құтыптың «Хұсрау мен Шырын» поэмасы (XIV ғ.) – Алматы: Liber, 2023.

Саид Э.У. Ориентализм. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.

31-тақырып. «Махаббат нама» дастаны және оның идеялық мазмұны

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Махаббат нама» дастанының жазылған мерзімі. Оның авторы туралы және жазылуға себеп болған жағдайлар.

Алтын Орда дәуірінде жазылған басқа ескерткіштерден оның жанрлық ерекшелігі. Бұл жанырда түркі әдебиетінде тұңғыш жазылған қызғылықты шығарма екендігі, наме жанрына жол салғандығымен ерекшеленетіндігі айтылу керек.

Дастанның жазылуына Қараханид дәуіріндегі әдебиеттің, Шығыс елдері, әлем әдебиетінің әсері туралы айтқан ғалым А.Қыраубаеваның пікірі.

Дастанның идеясы. Әдебиет теориясына қатысты әдебиеттерден көркем шығарманың идеясы дегенің не екенін қарап алған жөн. Идеяның образ арқылы көрінуі.

Дастанның кіріспе бөліміндегі Тәңірге, пайғамбарларға, Мұхаммед Қожабекке арнаған өлеңдерінің идеялық ерекшелігі. 11 намадағы, дастандағы, мәснәуи, қыта өлеңдеріндегі идеяларға жеке-жеке тоқталып, түсінік берілуі қажет.

Дастанда ақынның философиялық, қоғамдық көзқарастарының көрінуі.

«Махаббат наманьың» тарихи, деби мәні, идеялық бағыты жөнінде айтқан ғалымдар Б.Кенжебаев, Х.Сүйіншәлиев, Р.Бердібаевтардың пікірлері.

Бұл лирикалық поэманың қазақтың лиро-эпостық, ғашықтық жырларының қалыптасып дамуына әсері. Қазақ әдебиеті тарихында алатын орны.

Негізгі әдебиеттер

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме. – Алматы: Таймас, 2010.

Хорезми. Махаббатнама. Аударған А. Қыраубаева. – Алматы: Жалын, 1985.

Оғызнама, Махаббатнама. Аударғандар: Ә.Дербісәлин, М.Жармұхамедов, Ө.Күмісбаев. – Алматы: Ғылым, 1986.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Сейдімбеков А. Қазақ әлемі. (оқу құралы). – Алматы: Санат, 1997.

Хорезми. Махаббат-нама. – Алматы: 1985.

Жармұхамедов М. «Мұхаббатнама» және қазақ поэзиясы. Кітапта: Оғызнама. Махаббатнама. – Алматы: Ғылым, 1986.

32-тақырып. «Махаббат нама» дастанындағы образдар

Қамтылуға тиісті мәселелер

Әдебиеттегі образ. Оның жасалу жолдары. Түрлері. Мифтік образ, романтикалық образ, реалистік образдардың ерекшеліктері қандай деген мәселелерді алдымен біліп алу керек.

Көркем шығармадағы образдың жасалуының сол дәуірдегі автордың дүниетанымы мен көзқарасына, идеясына, білімділігіне қатыстылығы.

Поэмадағы негізгі қыз бен жігіт образынан бөлек Тәңірі мен Мұхаммед Қожабекті бейнелеудегі ақынның ерекшелігі. Оның өзінен бұрынғы әдеби дәстүрді қолдану тәсілі.

Дастандағы көрінетін жігіттің бейнесі. Оның автордың өзімен бір адам болып кететіні. Жігіт ғашық болған қыздың образы. Оны жасаудағы ақынның тәсілдері. Теңеу эпитет, күрделі метафораларды қолдану ерекшелігі.

Хорезмидің түркі әдебиетіндегі дәстүрлі сөз қолданыстар мен Шығыс классиктері шығармаларындағы кейіпкерлердің бейнелерін пайдалана отырып образ жасаудағы шеберлігі.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме. – Алматы: Таймас, 2010.

Хорезми. Махаббатнама. Аударған А. Қыраубаева. – Алматы: Жалын, 1985.

Оғызнама, Махаббатнама. Аударғандар: Ә.Дербісәлин, М.Жармұхамедов, Ө.Күмісбаев. – Алматы: Ғылым, 1986.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

- Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.
- Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.
- Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
- Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
- Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.
- Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.
- Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.
- Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
- Сейдімбеков А. Қазақ әлемі. (оқу құралы). – Алматы: Санат, 1997.
- Хорезми. Махаббат-нама. – Алматы: 1985.
- Жармұхамедов М. «Мұхабатнама» және қазақ поэзиясы. Кітапта: Оғызнама. Махаббатнама. – Алматы: Ғылым, 1986.

33-тақырып. «Махаббат наманьң» композициялық құрылысы, дастандағы өлең түрлері

Қамтылуға тиісті мәселелер

Жалпы композиция туралы, көркем әдебиеттегі композицияның шығарманың көркемдік сипатын ашудағы атқаратын қызметі жөніндегі теориялық әдебиеттерді қайталап еске түсіріп алған жөн.

«Махаббат нама» дастанының толық нұсқасы, оның қанша бәйіттен тұратыны. Дастанның кіріспе, негізгі бөлімдері және шығарма сюжетінен тыс жазылған өлеңдердің қысқаша мазмұны, өлшемі, түрлері.

Шығарманың тілі жөніндегі пікірлер. Тілі жөнінде өзбек ғалымдары, орыс түркологтарының пікірлерінің әр түрлі болуының себептері. Бұл туралы айтқан қазақ ғалымдары С.Аманжолов, Р.Бердібаев, Ғ.Айдаров, Ә.Құрысжанов, М.Томанов, А.Қыраубаева, Р.Сыздықұова, Т.Қоңыратбаев, т.б. ғалымдардың тұжырымды ойлары.

Шығармадағы жігіттің кейбір хаттарын ақынның парсы тілінде не себепті жазғаны жөніндегі ақынның өз сөзі.

Аруз, ғазал, месневи, фард, қыта сияқты өлең өлшемдерінің дастанда қолданылу реті. Осы өлшемдердің жанырлық түр ретінде ерекшелігі. Шығыс әдебиетінде, ежелгі түркі поэзиясында қолданылуы.

Негізгі әдебиеттер

- Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.
- Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.
- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.
- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме. – Алматы: Таймас, 2010.

Хорезми. Махаббатнама. Аударған А. Қыраубаева. – Алматы: Жалын, 1985.

Оғызнама, Махаббатнама. Аударғандар: Ә.Дербісәлин, М.Жармұхамедов, Ө.Күмісбаев. – Алматы: Ғылым, 1986.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Ахметбекова А. Қазақ әдебиетіндегі сопылық поэзия. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2007.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. – Алматы: 2012.

Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.

Сейдімбеков А. Қазақ әлемі. (оқу құралы). – Алматы: Санат, 1997.

Хорезми. Махаббат-нама. – Алматы: 1985.

Жармұхамедов М. «Мұхабатнама» және қазақ поэзиясы. Кітапта: Оғызнама. Махаббатнама. – Алматы: Ғылым, 1986.

34-тақырып. «Махаббат нама» дастанының зерттелуі мен аударылуы

Қамтылуға тиісті мәселелер

Дастанның жазылу мерзімі мен оның нұсқаларының көшірілген мерзімі және олардың ерекшеліктері. Олардың қазіргі кезде сақталу жайы.

«Махаббатнама» туралы алғашқы деректер жазған ғалымдар. Туысқан түркі тілдес халықтар ғылымында зерттеліп, олардың тілдеріне аударылуы және жанры, көркемдік тілдік ерекшеліктері туралы пікірлер.

Орыс түркологтарының екі нұсқасын аударып зерттеуі, олардың бұл поэманың түркі халықтарының біразына ортақ әдеби мұра екендігі жөніндегі орынды ойлары.

Қазақ филология ғылымында зерттелу барысы. Тілі туралы С.Аманжолов, Ә.Қоңыратбаев, А.Қыраубаева, Р.Сыздықова, Х.Сүйіншәлиев, Р.Бердібаевтардың берген бағалары.

А.Қыраубаеваның осы шығарманы зерттеу, аудару саласындағы еңбегі.

«Махаббат наманьң» алдыңғы дәуір әдебиеті дәстүрлерімен байланысы, сол кездегі тарихи, мәдени жағдайлармен, әлемдік әдебиетінің дамуына әсері, орны туралы маңызды ой-пікірлері.

Жоғары оқу орындары оқулықтарына енгізіліп оқытылуы, қазақ тіліне аударылуы, көпшілікке танылу жағдайы қандай деген мәселелер де айтылуға тиіс.

Негізгі әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрас. Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 11-том. Хорезми. Мұхаббат-наме. – Алматы: Таймас, 2010.

Хорезми. Махаббатнама. Аударған А. Қыраубаева. – Алматы: Жалын, 1985.

Оғызнама, Махаббатнама. Аударғандар: Ә.Дербісәлин, М.Жармұхамедов, Ө.Күмісбаев. – Алматы: Ғылым, 1986.

Қосымша әдебиеттер

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қоңыратбаев Т. Ертедегі ескерткіштер. – Алматы: Өнер, 1996, 180-187-беттер.

Кенжебаев Б. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1973, 29-42-беттер.

Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. – Алматы: Жазушы, 1986, 29-42-беттер.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995, 129-131-беттер.

Жармұхамедов М. «Мұхаббатнама» және қазақ поэзиясы. Кітапта: Оғызнама. Махаббатнама. – Алматы: Ғылым, 1986.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері. – Алматы: Қазақстан, 1967.

Бердібаев Р. Жазба мұралар. Ежелгі мәдениет куәләрі. – Алматы, 1966.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995, 129-131-беттер.

Жармұхамедов М. «Мұхаббатнама» және қазақ поэзиясы. Кітапта: Оғызнама. Махаббатнама. – Алматы: Ғылым, 1986.

35-тақырып. Сайф Сараидың өмірі мен шығармашылығы

Қамтылуға тиісті мәселелер

С.Сараидың өмірі мен шығармашылығы туралы деректердің аз сақталып жеткендігі. Бізге жеткен шығармалары арқылы оның Алтын Орда дәуірі әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі екенін білуге болатындығы.

Зертеуші ғалымдар Х.Ю.Миннегулов Н.А.Давроновтардың, сол сияқты Ә.Нәжіптің қаламгердің өмірі мен шығармашылығы жөніндегі пікірлері.

С.Сараидың лирик және эпик ақын, аудармашы да болғандығы. Бізге жеткен нәзира дәстүрімен жазылған шығармасы – «Түркіше Гүлстан».

«Гүлстан бит-түркидің» жазылу тарихы.

Төлтума шығармасы – «Суһаил мен Күлдірсін» дастаны.

«Суһаил мен Күлдірсін» дастанының сюжеті, идеялық мәні, образдардың жасалу ерекшелігі. Ол жөіндегі ғалымдар - Н.Келімбетов, Ә.Қоңыратбаевтардың пікірлері

«Түркшеі Гүлстанның» зерттелуі, аударылуы.

Композициялық құрылымы. Прозалық қисса-хикаят түрінде айтылуы. Мұнда қысқа-қысқа хикаялар, аңыздар, ертегілер, өлеңдер, күлкілі әңгімелер, т.б. белгілі бір тақырыптар бойынша жүйеленіп берілу ерекшелігі.

“Гүлістан бит-түркидің” идеялық мазмұны. Онда әдептілік, тілге сақ болу, өсек айтпау, сыпайылық сияқты көптеген этикалық мәселелерді қозғалуы. Өсиет, өнеге, дидактиканың үлгілері екендігі.

Көркемдік ерекшеліктері.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 9-том. Сәйф Сарайи. Гүлстан би-т-түрки / – Алматы: Таймас, 2010.

Қосымша әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

- Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.
Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.
Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

36-тақырып. Құтб ақынның «Хұсрау-Шырын» дастаны

Қамтылуға тиісті мәселелер

Құтб ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы деректер. Құтб – ХІҮ ғасырдың орта кезінде өмір сүрген Сарай қаласының аса көрнекті ақындарының бірі. Құтб - ақынның лақап аты.

Құтбтың біздің дәуірімізге дейін сақталып қалған жалғыз шығармасы – нәзира дәстүрімен жазылған «Хұсрау – Шырын» дастаны.

Дастанның жазылу тарихы. Оның сақталып жету жолы.

Жалпы көлемі. Тілі. Бұл тақырыптың зерттелуі.

Дастанның идеясы, мазмұны, сюжеті, құрылымы, тараулары.

Хұсрау мен Шырын арасындағы махаббат туралы аңыз-афсаналардың Таяу және Орта шығыс, Дешті Қыпшақ, Закавказья мен Орта Азия, Индия халықтары арасында көне замандардан бері-ақ кең тарағандығы.

Қазақ тіліне аударылуы, зерттелуі, жариялануы.

Образдар жүйесі. Шырынның тек тек сұлу қыз, адал жар ғана емес, сонымен бірге ол – әділетті патша, халық қамқоршысы ретінде бейнеленуі.

Дастандағы Хұсрау бейнесі. Ақынның Фархад арқылы нағыз ғашық адамның бейнесін жасауы. Шеруя бейнесі.

Негізгі әдебиеттер

- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1, 3-том. – Алматы: Өнер, 2008.
Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.
Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. Алтын Орда дәуірі мен қазақ хандығы тұсындағы әдебиет. 3 том. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 16-том. Құтб. Хұсрау-Шырын. – Алматы: Таймас, 2012.

Қосымша әдебиеттер

- Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.
Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.
Айдарбаева Р.Қ. Ежелгі Қазақстан тарихы. Электронды оқу құралы.
– Өскемен: Д.Серікбаев атындағы ШҚМТУ, 2009.
Бердібаев Р. Байқалдан Балқанға дейін. – Алматы: Қазақстан, 1996.
Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз.
– Алматы : Дәуір, 2018.
Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 2: Гүлістанның бұлбұлдары.
Жұлдыздар жарығы. – Алматы: Дәуір, 2018.
Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.
Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.
Жетписбаева Б.А. Древнетюркская литература: учебник. – Алматы:
Юридическая литература, 2007.
Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.
Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.
Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.
Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ
ун. 1991.
Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том.
Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.
Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 -
том. – Алматы: Өнер, 2010.
Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: 1985.
Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы:
2002.
Нағымов Ш.Н. Қазақ халқының рухани мәдениетінің тарихы. Оқулық. –
Алматы: 2012.
Сабыр М. Алтын Орда дәуірі: Құтыптың «Хұсрау мен Шырын» поэмасы (XIV
ғ.) – Алматы: Liber, 2023.

37-тақырып. “Жүсіп – Зылиха” дастаны

Қамтылуға тиісті мәселелер

“Жүсіп-Зылиха” дастанының кеңес дәуірінде дінге қатысты шығармалар есебінде қаралғандығы. Құран Кәрімдегі “Юсып сүресі” мен Әлидің “Қисса

Жүсіп”, Дүрбектің “Жүсіп-Зылиха” дастандары да кезінде халқымызға рухани азық болғандығы.

“Жүсіп – Зылиха”, “Қисса Жүсіп” дастандарының тарихи негіздері

Бұл сюжеттің құраннан да бұрын ежелгі мифтерден, Таурат пен Інжілден бастау алатындығы.

“Жүсіп-Зылиха” дастанының ауыз әдебиеті нұсқаларымен қатар, жазба түрлері де (сирия, араб, парсы әдебиетінде, түркі тілдес халықтардың әдебиетінде) кездесетіндігі.

Жырдың ең көне қолжазбалары. Олардың сақталып жету жолы.

“Жүсіп–Зылиха” дастанының түркі әдебиетіне дейінгі дәуірлердегі жырлану ерекшелігі. Ә.Фирдоусидің бұл сюжетті құранның 12-ші сүресінен алып “Жүсіп–Зылиха” деген атпен дастан етіп жырлауы.

Алтын Орда әдебиетінің өкілдері Әли, Дүрбек ақындар жырлаудағы өзіндік ерекшеліктері. Рабғузидің «Қисас-ул әнбиадағы» “Қисса Жүсібінің” ерекшелігі.

Әли, Дүрбек, Жәми – үшеуі сүйенген бір ортақ негіз XI ғасырда өмір сүрген Герат ғалымы Абдаллах Ансаридің (1006-1088) прозалық сюжеті екендігі.

“Жүсіп–Зылиханың”, “Қисса Жүсіптің” зерттелуі, аударылуы, жариялануы.

Дастанның идеялық мазмұны. “Жүсіп – Зылихадағы” адамгершілік идеялар, образдар жүйесі.

Жүсіп бейнесі арқылы әділ де қадірлі патша қандай болу керек деген мәселенің көрінісі. Мінсіз патшан тұлғасының жасалу ерекшелігі. Жүсіп – сұлулық нысанына айналған кейіпкер.

Зылиха бейнесі. Зылиха – мұсылман әдебиеті арқылы қосылған бейне. Зылиха бейнесін жасаудағы әр ақынның ерекшелігі.

Көркемдік сипаты. Әлидің “Қисса Жүсібінің” қарпайым, түсініктілігімен ерекшеленетіндігі. “Жүсіп–Зылиханың” мәні, әдебиет тарихында алатын орны

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Рабғұзи. Қисса-сұл-әнбийя-й. Адам-Атадан Мұхаммед ғалайһи-уэссаламға дейін. Аударған Роза Мұқанова. – Алматы: «Санат», 2001.

Дастандар. Құрастырған Әзібаева Б. – Алматы: «Жазушы», 1990.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Байырғы түркі өркениеті: Жазба ескерткіштер. – Алматы: 2001.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 8-том. Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. – Алматы: Таймас, 2008.

Бердібаев Р. Байқалдан Балқанға дейін. – Алматы: Қазақстан, 1996.

Бердібай Р. Он томдық шығармалар жинағы Т. 4: Түбі бір түрікпіз. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.

Дербісәлиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. – Алматы: Рауан, 1995.

Дербісәлі Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008.

Ибраев Ш., Бахадырова С., Рахымов Б. Түркі халықтарының фольклоры. – Астана, 2009.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Күмісбаев Ә. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-том. Томды баспаға әзірлеген: Л. Мұсалы. – Алматы: «Өнер», 2008.

Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

Махаев А.Ш. Көне түріктердің рухани мәдениеті. Оқу құралы. – Алматы: 2002.

Рабғұзи. Адам ата афсанасы. (Қисасул-әнбия). – Шымкент: Жібек жолы, 1997.

38-тақырып. Рабғузидің «Қисса-сұл әнбия» еңбегінің сипаты, зерттелуі, әдеби мәні

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Қисса-сұл әнбия» немесе («Қиссас-и Рабғұзи») Рабғузидің қиссаларының Алтын Орда дәуіріндегі әдебиеттің даму сипатын біршама көрсете алатын, нәзирагөйлік дәстүрімен жазылған еңбек екендігі.

Нәзирагөйлік дәстүрінің өзіндік ерекшелігі.

Шығыс және түркі халықтары әдебиетінде дамуындағы «Қисса сұл әнбияның» алатын орны. Бұл еңбектің жазылған мерзімі.

Бізге жеткен нұсқалары, оның халыққа таралуы. Жанрлық ерекшелігі, яғни қисса, хикаят түрінде жазылған прозалық туынды екендігі.

Идеялық, тақырыптық сипаты.

XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында аударылып, баспалардан жарық көруіне, халық арасына кең таралуына себеп болған жағдайлар. Қазақ ақындары мен жазушыларының шығармашылығына әсері. Рабғузи қиссаларының фольклормен байланысы.

Бұл кітаптың кеңес дәуіріне дейінгі кезеңде зерттелуі мен жариялануы. Кеңес дәуірінде қазақ т.б. түркі халықтарында зерттеліп танылу, жариялану жайы.

Оның идеялық, әдеби мәні туралы жазылған пікірлер.

Қазіргі кездегі зерттелу, танылу, оқу орындарында оқытылу деңгейі.

Әдебиет тарихында алатын орны жөніндегі ғалымдардың пікірлері.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Рабғузи. Қисса-сүл-әнбийя-й. Адам-Атадан Мұхаммед ғалайһи-уәссаламға дейін. Аударған Роза Мұқанова. – Алматы: «Санат», 2001.

Дастандар. Құрастырған Әзібаева Б. – Алматы: «Жазушы», 1990.

Рабғузи. Рабғузи қиссалары. Аударған Н.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 8-том. Насируддин Бурхануддин Рабғузи. Пайғамбарлар қиссасы. – Алматы: Таймас, 2008.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.

Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

- Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.
- Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.
- Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна», 2005.
- Қоңыратбаев Ө. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.
- Қоңыратбаев Ө., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.
- Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.
- Орынбеков М. Қазақ сенімдерінің бастаулары. – Алматы: 2002.
- Рабғузи. Адам ата афсанасы. (Қисасул-әнбия). – Шымкент: Жібек жолы, 1997.
- Қазақтың мифтік әңгімелері. Құраст.: Ыбыраев Ш., Әуесбаева П. – Алматы: Ғылым, 2002.

39-тақырып. Рабғузидің қиссаларының тақырыптық, идеялық-көркемдік ерекшелігі

Қамтылуға тиісті мәселелер

Жинақтың жазылу мақсаты, жанрлық ерекшелігі, авторы туралы қысқаша мәліметтер берген соң, негізгі тақырыпқа бармас бұрын студенттің тақырып, идея, көркемдік тәсілдері жөнінде түсініктерді қайталап қарап алғаны жөн.

Рабғузидің қиссалары жинағына енген шығармалардың тақырып аясының кеңдігі. Табиғат, дүние құбылыстары, жаратылыстың пайда болуы жайындағы адамдардың ерте замандардағы ұғым-түсініктерінің бейнеленуі. Ондай түсініктердің Рабғузи заманына дейінгі діни кітаптарда, аңызда көрінуі, оның туу негіздері туралы пікірлер.

Кітаптағы дінге қатысты, яғни пайғамбарлар, тарихи адамдар жайындағы деректі, дерексіз әңгіме, аңыз-қиссалардың ерекшелігі. Оларда діни дидактика, мораль, этика мәселелерінің қызғылықты оқиғалармен берілуі.

Халықтың ауыз әдебиеті үлгілері негізінде жазылған әңгімелерінде реалистік элементтердің көрінетіндігі. Халықтық гуманистік көзқарастарының беріліп, олардың қызғылықты, тартымды оқиғалармен әңгімеленетіндігі. Мысалы: Нұқ қиссасы, Лұқпан хакім хиссасы, Сүлеймен, Дәуіт патшалар туралы хикаялар.

Рабғузидің қиссаларының кейінгі қазақ әдебиетіне жалғастық табуының көріністері.

Жинақтағы көркемдік тәсілдері. Рабғузидің эпитет, теңеу, метафора түрлерін қолдаудағы, әсірелеу, психологиялық паралелизмдерді пайдалана отырып суреттеудегі өзіндік ерекшелігі.

«Қисса сул-әнбия» немесе Рабғузидің қиссаларының қазақ әдебиеті тарихында алатын орны. Оның танымдық, тәрбиелік мәні.

Негізгі әдебиеттер

- Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005.
- Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.
- Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. 5 томдық шығармалар жинағы. 1-2-том. – Алматы: Өнер, 2008.
Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.
Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы: бес томдық. Ұлы дала жауһарлары. 3-том. Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер. М.О.Әуезов атын. Әдебиет және өнер институты. – Алматы: EVO PRESS, 2020.

Рабғұзи. Қисса-сүл-әнбийя-й. Адам-Атадан Мұхаммед ғалайһи-уәссаламға дейін. Аударған Роза Мұқанова. – Алматы: «Санат», 2001.

Дастандар. Құрастырған Әзібаева Б. – Алматы: «Жазушы», 1990.

Рабғұзи. Рабғұзи қиссалары. Аударған Н.Сағындықов. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 8-том. Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. – Алматы: Таймас, 2008.

Қосымша әдебиеттер

Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992.

Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998.

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бердібаев Р. Эпос – ел қазынасы. – Алматы: Рауан, 1995.

Күмісбаев Ө. Терең тамырлар. – Алматы, 1994.

Қоңыратбаев Ө. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы, «Санат», 1994.

Қоңыратбаев Ө. Қазақ эпосы және түркология. – Алматы: Ғылым, 1987.

Қоңыратбаев Ө., Қоңыратбаев Т. Көне мәдениет жазбалары. – Алматы: Қазақ ун. 1991.

Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

40-тақырып. “Жұмжұма” дастаны

Қамтылуға тиісті мәселелер

«Жұмжұманың» жазылған кезі, авторы – Хұсам Кәтибтің өмірі туралы деректер.

Қазақ арасында XX ғасырдың басында «Жұмжұма сұлтанның» қазақша нұсқасы «Қубас» деген атпен де кең тарағандығы.

Дастанның Санк-Петербургте, Қазанда сақталған қолжазбаларының ерекшеліктері.

1881 жылы қазақтың қиссашыл ақыны Жұмашев Мәулікей бастырып шығарған нұсқасы. В.В.Радловтың жазып алған нұсқасы.

Кеңестік дәуірде “Жұмжұма сұлтанның” оқытылмай келген себебі.

«Жұмжұманың» идеялық мазмұны. Жұмжұма сұлтан әңгімесінің мазмұны.

Туындыгер Хұсам Кәтибтің дастан соңындағы өлеңінің ерекшелігі, мәні

Қазақтар арасында исламды орнықтырудағы «Жұмжұманың» әсері жөіндегі В.Радловтың, А.Қыраубайқызының пікірлері.

Негізгі әдебиеттер

Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. – Алматы: Раритет, 2011.

Қазақ әдебиетінің тарихы. 10 томдық. 3-том. Ежелгі дәуір және орта ғасырлардағы әдебиет. – Алматы: ҚазАқпарат, 2008.

Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана, 2001.

Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: 1997, 2005.

Мәтін

Жұмжұма сұлтан. Аударған А.Қыраубаева. Кітапта: Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. Құрастырған А.Қыраубаева. – Алматы: Ана тілі, 1991.

Келімбетов, Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері. Хрестоматия. – Алматы: Раритет, 2019.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Оқу құралы. Құрастырған Алма Қыраубаева. – Астана: 2015.

Ежелгі дәуір әдебиеті. Жоғары оқу орындары филология факультеттері студенттеріне арналған хрестоматиялық оқу құралы. – Астана: 2014.

Дастандар. Құрастырған Әзібаева Б. – Алматы: «Жазушы», 1990.

Ел қазынасы – ескі сөз. – Алматы, 1994.

Қосымша әдебиеттер

Азибаева Б. Казахские народные романтические дастаны. – Алматы, 1990.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 2-том. Көне дәуірдегі әдеби ескерткіштер – Алматы: "Таймас" Баспа Үйі, 2007.

Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 15-том. Алтын Орда дәуіріндегі діни-дидактикалық шығармалар. – Алматы: Баспалар үйі, 2011.

Бердібай, Р. Он томдық шығармалар жинағы. Т. 3: Кәусар бұлақ. – Алматы: Дәуір, 2018.

Бисенбаев А.К. Көне түркілердің аңыздары. – Алматы: «Ан-Арыс», 2008.

Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. – Астана: “Елорда”, 2000.

Кенжебаев Б. Түрк қағанатынан бүгінге дейін. – Алматы: Ана тілі, 2004.

Қыраубаева А. Шығыстық қисса дастандар. 5 томдық шығармалар жинағы. 3 - том. – Алматы: Өнер, 2010.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	3
Өзіндік жұмыстардың тақырыптары.....	6
1-тақырып. Қазақ әдебиеті тарихы пәнінің мақсаты мен міндеттері, өзіндік ерекшелігі.....	6
2-тақырып. Ежелгі дәуірлердегі түркі халықтарының тарихы.....	7
3-тақырып. Қазақ әдебиеті тарихының зерттелуі.....	8
4-тақырып. Түркі халықтарының ежелгі дәуірлердегі мәдениеті мен әдебиеті.....	9
5-тақырып. Ежелгі мифтер, біздің заманымызға дейінгі дәуірлердегі (ҮІІ –ҮҒҒ.) сақ, ғұндарға қатысты аңыз-әңгімелер.....	11
6-тақырып. Орхон ескерткіштерінің зерттелуі.....	12
7-тақырып. Орхон ескерткіштерінің идеялық-көркемдік ерекшеліктері.....	14
8-тақырып. Тоныкөк жырының мазмұны, идеялық-көркемдік ерекшелігі, тілі.....	15
9-тақырып. «Оғыз қаған» («Оғызнама») жырындағы мифология және салт-дәстүрлердің бейнеленуі.....	17
10-тақырып. «Оғыз қаған» жырының композициялық ерекшелігі.....	18
11-тақырып. «Оғыз қаған» жырының көркемдік сипаты.....	20
12-тақырып. «Оғыз қаған» жырының зерттелуі.....	21
13-тақырып. Қорқыт атаның өмірі мен шығармашылығы туралы аңыздар мен деректер.....	23
14-тақырып. «Қорқыт ата кітабының» зерттелуі мен аударылуы.....	24
15-тақырып. Әбу Насыр әл-Фараби – ұлы ғалым.....	25
16-тақырып. Әбу Насыр Әл-Фарабидің әдебиеттану ғылымы саласындағы еңбектері.....	27
17-тақырып. Әбу Насыр әл-Фараби – ақын.....	29
18-тақырып. X-XII ғасырлардағы әдебиеттің даму сипаты.....	31
19-тақырып. «Диуани лұғат ат-түрк» жинағындағы әдебиет үлгілері.....	33
20-тақырып. Жүсіп Баласағұн және оның «Құтты білік» дастаны.....	35
21-тақырып. «Құтты білік» дастанының идеясы мен сюжеттік желісі.....	36
22-тақырып. Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының зерттелуі.....	38
23-тақырып. Ахмет Ясауи хикметтерінің идеялық мәні.....	40
24-тақырып. Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінің көркемдік ерекшелігі, тілі.....	42
25-тақырып. «Ақиқат сыйы» дастанының идеялық-көркемдік ерекшелігі.....	44
26-тақырып. Сүлеймен Бақырғани шығармаларының идеялық мәні.....	45
27-тақырып. Алтын Орда мемлекетінің тарихи әлеуметтік жағдайы мен мәдениеті.....	47
28-тақырып. Алтын Орда дәуіріндегі әдебиеттің даму сипаты.....	48
29-тақырып. «Кодекс куманикустың» сипаты, мәні, ондағы әдебиет үлгілері.....	50
30-тақырып. Назира дәстүрінің XIII-XIV ғасырларда қалыптасып, даму ерекшелігі.....	52
31-тақырып. «Махаббат нама» дастаны және оның идеялық мазмұны.....	54
32-тақырып. «Махаббат нама» дастанындағы образдар.....	55

33-тақырып. «Махаббат наманьң» композициялық кұрылысы, поэмадағы өлең түрлері.....	57
34-тақырып. «Махаббат нама» дастанының зерттелуі мен аударылуы.....	59
35-тақырып. Сайф Сараидың өмірі мен шығармашылығы.....	60
36-тақырып. Құтб ақынның «Хұсрау-Шырын» дастаны.....	62
37-тақырып. “Жүсіп – Зылиха” дастаны.....	63
38-тақырып. Рабғузидің «Қисса-сул әнбия» еңбегінің сипаты, зерттелуі, әдеби мәні.....	65
39-тақырып. Рабғузидің қиссаларының тақырыптық, идеялық-көркемдік ерекшелігі.....	67
40-тақырып. “Жұмжұма” дастаны.....	68

Қосай Алтынбеков Сұлтанұлы

ЕЖЕЛГІ ДӘУІР ӘДЕБИЕТІ БОЙЫНША ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАР

Редакторы –

Техникалық редактор –

Корректоры –

Қағаз көлемі А4. Қаріп түрі «Таймс».
Көлемі 4,5 баспа табақ. Таралымы 200 дана.

«» баспаханасында басылды.
Тапсырыс №
Шымкент қаласы, А.Байтұрсынов көшесі